

شاخص‌های کلاس درس خلاق در دوره ابتدایی و میزان توجه دانشجومعلم‌ان کارورز به آنها

مصطفی باقریان‌فر^۱، علی اکبر دولتی^۲، نازنین عبداللهی^۳

چکیده

پژوهش حاضر با هدف شناسایی شاخص‌های کلاس درس خلاق در دوره ابتدایی و میزان توجه به هر یک از شاخص‌ها از نظر دانشجومعلم‌ان کارورز انجام شده است. این پژوهش کاربردی در پارادایم عمل-گرایی، با رویکرد آمیخته از نوع روش اکتشافی متوالی صورت گرفته است. در بخش کیفی از روش پدیدارشناسی و در بخش کمی از روش توصیفی - پیمایشی بهره گرفته شده است. مشارکت‌کنندگان بالقوه بخش کیفی، خبرگان و اعضای هیئت علمی دانشگاه فرهنگیان و جامعه آماری بخش کمی، دانشجویان دانشگاه فرهنگیان در سال تحصیلی ۱۴۰۳-۱۴۰۲ بودند. در بخش کیفی با استفاده از رویکرد نمونه‌گیری هدفمند از نوع معیار با ۲۲ مشارکت‌کننده، مصاحبه نیمه‌ساختاریافته انجام شد و در بخش کمی با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای نسبی ۲۲۱ نفر انتخاب و پرسش‌نامه مستخرج از مصاحبه‌ها در بین آنها توزیع گردید. روایی و پایایی بخش کیفی و کمی پژوهش مورد تأیید قرار گرفت. تحلیل داده‌ها در بخش کیفی از طریق تحلیل مضمون و در بخش کمی از طریق آمار توصیفی و استنباطی انجام شد. یافته‌های بخش کیفی نشان داد مهم‌ترین شاخص‌های کلاس درس خلاق دوره ابتدایی شامل انگیزه، تفکر انتقادی، برنامه درسی، توسعه انتزاعی، معلم خلاق، ابتکار، دانش‌آموز خلاق، انعطاف‌پذیری، کنجکاوی و گسترش می‌باشد. نتایج بخش کمی پژوهش نشان داد میزان توجه دانشجومعلم‌ان کارورز به شاخص‌های کلاس درس خلاق در سطح مطلوبی قرار ندارد. می‌توان گفت خلاقیت به‌عنوان یک شایستگی حیاتی باید در تدریس اولویت‌بندی شود تا این مهارت در دانش‌آموزان توسعه یابد.

واژه‌های کلیدی: کلاس درس خلاق، خلاقیت، کارورزی، دوره ابتدایی، دانشگاه فرهنگیان.

^۱. استادیار، گروه نوآوری آموزشی و درسی، مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی، تهران، ایران. (نویسنده مسئول)

m.bagherian@irphe.ac.ir

^۲. استادیار، گروه مدیریت آموزشی، دانشگاه فرهنگیان، صندوق پستی ۸۸۹-۱۴۶۶۵ تهران، ایران. ali.dolati@cfu.ac.ir

^۳. دانشجوی کارشناسی دانشگاه فرهنگیان سمنان، تهران، ایران.

مقدمه

صاحب نظران معتقدند معلم توانا و اثربخش، معلمی است که بخشی از وظایف حرفه‌ای خود یا اهداف یادگیری دانش آموزان را با تعبیر، تفسیر و احیاناً تطبیق تکنیک‌ها و یافته‌های آموزش‌های عملی، مهارتی و همچنین مطالعات علمی را هوشمندانه و آگاهانه با شرایط و ویژگی‌های خاص کلاس خود منطبق می‌سازد (حجازی، ۱۳۹۷). در عصر حاضر، فراگیران برای رویارویی با تحولات شگفت‌انگیز هزاره سوم میلادی باید مهارت‌های خلاقیت خود را بهبود ببخشند (خشنود و همکاران، ۱۳۹۹). استادان و معلمان ناگزیرند برای حل مسائل و مشکلات موجود در کلاس‌های درس با توجه به تغییرات سریع و مداوم، در جاده خلاقیت، نوآوری و ابتکار حرکت کنند و این مهم باید از تاثیرپذیرترین گروه جامعه یعنی دانش آموزان شروع شود؛ چراکه آغاز خلاقیت، انگیزه و کنجکاوی در دانش آموزان بیشتر از هر گروه دیگری است. در سراسر جهان تشویق و پرداختن به خلاقیت دانش آموزان در مدارس مرسوم و نقش اساسی معلمان در پرورش تفکر خلاق و نوآوری دانش آموزان بر کسی پوشیده نیست (برزکی و کارپاتی^۱، ۲۰۱۸). بر اساس مطالعات، آدمی ذاتاً خلاق متولد می‌شود، با این حال خلاقیت در مراحل ابتدایی تکامل نیافته و نیازمند توجه، هدایت و تربیت است. به عبارتی دیگر، عناصر خلاقیت دو گونه‌اند: برخی از آنها ژنتیکی و برخی دیگر اکتسابی یا محیطی یا اجتماعی‌اند. کودکان در سنین مختلف انواع متفاوتی از رفتارهای خلاق را نشان می‌دهند اما به طور کلی، می‌توان گفت فضایی که کودکان در آن خلاقیت خود را بروز می‌دهند و میزان خلاقیتی که از خود نشان می‌دهند، به آموزش، تجربه و سطح پرورش فکری و جسمی آن‌ها بستگی دارد. لذا، باورهای متناقض معلمان در مورد خلاقیت می‌تواند بازدارنده‌ای برای تدریس خلاقانه در کلاس‌های درس باشد و البته پرداختن به این باورهای متناقض و رفع آن‌ها می‌تواند منجر به تدریس سازگارتر و مؤثرتر در کلاس‌های درس شود (آندرسون^۲ و همکاران، ۲۰۲۲).

اگرچه معلمان اهمیت پرورش توانایی‌های خلاقانه در دانش آموزان را تصدیق می‌کنند اما بسیاری از آنها هنوز با چالش‌هایی در پیاده‌سازی این امر در شیوه‌های آموزشی خود مواجه هستند (کاسیر و شنیتزر - میروویچ^۳، ۲۰۲۱). تسهیل خلاقیت در کلاس‌های درس می‌تواند از طریق روش‌های تدریس و یادگیری صورت گیرد؛ بدین معنا، اگر معلمان و دانشجو معلمان در کلاس‌های خود از روش‌های تدریس نوین، به‌روز و کاربردی استفاده نمایند می‌توان شاهد کلاس درس خلاق بود. البته لازم به ذکر است یکی از عواملی که بر خلاقیت دانش آموزان تأثیرگذار است

¹- Bereczki & Karpati

²- Anderson

³- Kasirer & Shnitzer-Meirovich

روش‌های تدریس است. عوامل و شاخص‌های دیگری وجود دارند که می‌تواند بر خلاقیت دانش‌آموزان تأثیرگذار باشند. در این راستا، شواهدی زیادی نشان می‌دهند که آموزش مؤثر برای پرورش خلاقیت مستلزم مجموعه‌ای از مهارت‌های خاص برای ایجاد محیطی مطلوب برای کلاس درس است (کرافت^۱، ۲۰۰۵؛ سو، ۲۰۱۷). بدیهی است شناخت مؤلفه‌ها و مهارت‌های کلاس درس خلاق مزایای زیادی دارد که ذکر آن در ادبیات پژوهش رفت اما عدم توجه و شناخت مؤلفه‌های کلاس درس خلاق برای معلمان به‌ویژه دانشجومعلم‌ان می‌توان پیش‌بینی آینده نسل غیرخلاق داشت. آینده کشور به توانایی و خلاقیت نسل‌های آینده خود متکی است و نسلی که خلاق نباشد باید شاهد از بین رفتن آن در طی سال‌هایتمادی و آتی بود. عدم توجه به خلاقیت در کلاس‌های درس می‌تواند منجر به بن‌بست در فعالیت‌های کارآفرینانه افراد در جامعه، افزایش بیکاری نسل آینده، ایجاد اثرات زیان‌بار برای نسل‌های آینده جامعه شود و همچنین این امر ممکن است به افزایش معضلات و چالش‌های اجتماعی منتهی شود و قشر جوان و نوجوان انگیزه خود را از دست داده و ممکن است حتی ترک تحصیل کنند؛ لذا، اولین گام برای بهبود خلاقیت نسل آینده و پیشگیری از چالش‌های مذکور در آینده، شناسایی مؤلفه‌های کلاس درس خلاق و تقویت آن مؤلفه‌ها در زمان محدود تدریس است که برای معلمان چالش‌برانگیز، حیاتی و ضروری به شمار می‌آید. این پژوهش می‌کوشد تا ضمن شناسایی مؤلفه‌های کلاس درس خلاق در دوره ابتدایی و میزان توجه به این مؤلفه‌ها را در کلاس‌های درس کارورزان مورد ارزیابی قرار دهد و به سؤالات پژوهش پاسخ دهد و در نهایت پیشنهادهایی در راستای بهبود و توجه بیشتر به خلاقیت در مدارس ابتدایی کشور ارائه می‌گردد.

سؤالات پژوهش:

- ۱- مؤلفه‌های کلاس درس خلاق در کلاس‌های دوره ابتدایی از نظر متخصصان و خبرگان چیست؟
- ۲- میزان توجه دانشجومعلم‌ان کارورز به شاخص‌های کلاس درس خلاق چقدر است؟
- ۳- تا چه میزان بین نظرات دانشجومعلم‌ان کارورز به شاخص‌های کلاس درس خلاق بر حسب جنسیت تفاوت وجود دارد؟
- ۴- تا چه میزان بین دانشجومعلم‌ان کارورز به شاخص‌های کلاس درس خلاق بر حسب ترم تحصیلی تفاوت وجود دارد؟

^۱ - Craft

مبانی نظری و توسعه فرضیه‌ها

خلاقیت در زمینه‌های مختلف، یکی از عناصر کلیدی رضایت، عامل انگیزشی در یادگیری و همچنین محرک نوآوری و بهره‌وری تلقی می‌شود. خلاقیت به‌عنوان یک مهارت نهفته در همه افراد و یک فرایند مادام‌العمر است. پرورش خلاقیت در زمینه‌های آموزشی نه تنها باعث الهام بخشی به دانش آموزان می‌شود، بلکه از موفقیت‌های آنان حمایت کرده و مشارکت فردی و اجتماعی را از طریق یادگیری افزایش می‌دهد. این امر به نوبه خود منجر به رضایت بیشتر دانش آموزان و سطوح بالاتر خودکارآمدی می‌شود (شارما و شارما^۱، ۲۰۱۸). روانشناسان خلاقیت را به‌عنوان یک راه حل جدید و در عین حال مناسب برای حل یک مشکل یا پاسخ به یک موقعیت جدید تعریف می‌کنند. همچنین خلاقیت، یک ویژگی منحصر به فرد است که نشان دهنده توانایی ما برای انطباق با شرایط متغیر و توانایی‌های شناختی مؤثر برای ترکیب و بهبود ایده‌هایی است که در معرض آن هستیم (رانکو^۲، ۲۰۰۷) و یک رویکرد انگیزشی، عاطفی و فکری برای یادگیری است که همه افراد می‌توانند آن را پذیرا باشند. خلاقیت در پرداختن به مشکلات دنیای واقعی حیاتی تلقی می‌شود و به طور فزاینده‌ای به‌عنوان نیروی محرکه پیشرفت اجتماعی در نظر گرفته می‌شود (ساویر و هنریکسن^۳، ۲۰۲۴).

برای اینکه کودکان بتوانند با مشکلات ناشناخته فردا کنار بیایند، مدارس باید توانایی‌های خلاقانه دانش آموزان را، ترجیحاً از سنین پایین به بعد، پرورش دهند (کیم^۴ و همکاران، ۲۰۱۹). حل خلاق مسائل و چالش‌ها شکلی از توانایی خلاقانه روزمره است که در آن دانش آموزان از دانش موضوعی و مهارت‌های خلاقانه برای حل آنها استفاده می‌کنند. به عقیده ون هویدونک^۵ و همکاران (۲۰۲۴) تعیین توانایی حل خلاق مسائل دانش آموزان به طور کلی یک چالش است و به طور خاص برای معلمان چالش برانگیزتر می‌باشد. خلاقیت یکی از ابعاد حیاتی بشریت بوده که گریزان و غیردقیق تعریف شده است. خلاقیت شامل فرآیند ایجاد یک محصول اصلی و مفید است. دی‌وینک^۶ و همکاران (۲۰۲۲) دو فرآیند تفکر خلاق را شامل تفکر واگرا و تفکر همگرا می‌داند. تفکر واگرا شامل ایجاد ایده در هنگام مواجهه با یک محرک است (ریتر - پالمون^۷ و همکاران، ۲۰۱۹)؛ بدین معنی که در فعالیت‌های که دانش آموزان در کلاس درس انجام می‌دهد وظیفه دارند چندین راه حل اصلی تولید کنند. از سوی دیگر، تفکر همگرا مستلزم ارزیابی و

^۱- Sharma & Sharma

^۲- Runco

^۳- Sawyer & Henriksen

^۴- Kim

^۵- Van Hooijdonk

^۶- De Vink

^۷- Reiter-Palmon

انتخاب ایده‌ها با هدف شناسایی اصلی‌ترین و مفیدترین آن‌هاست. اگرچه جدا کردن کامل این دو فرآیند می‌تواند چالش‌برانگیز باشد (چون ممکن است قبل از بیان ایده، نوعی انتخاب یا اصلاح را اعمال کنیم)، دستورالعمل‌های کارهای خلاقانه معمولاً بر فرآیندهای متفاوت یا همگرا تأکید می‌کنند (دی‌وینک و همکاران، ۲۰۲۲).

با توجه به رفتار معلم در پرورش خلاقیت دانش‌آموزان، سو^۱ (۲۰۱۷) به این نتیجه رسید که سه رویکرد در این ارتباط وجود دارد: مدل‌سازی اجتماعی، یادگیری تقویتی و بوم‌شناسی کلاس درس. مدل‌سازی اجتماعی به معلمی اشاره دارد که به‌عنوان یک الگو عمل می‌کند که رفتارهای خلاقانه او انگیزه دانش‌آموزان را برای نوآوری تحریک می‌کند. با این حال، این رویکرد توسط ماهیت تجویزی و همگرای حرفه معلمی محدود شده است و تا حد زیادی به رابطه معلم و دانش‌آموز بستگی دارد. یادگیری تقویتی از شرطی‌سازی عامل اسکینر^۲ (۱۹۳۸) نشئت گرفته و به‌عنوان پرورش خلاقیت دانش‌آموز از طریق شناخت و پاداش دادن به رفتار خلاق دانش‌آموزان که مؤثر بودن آن نشان داده شده است توصیف می‌شود. با این حال، شناسایی رفتار خلاق دانش‌آموز و تقویت این رفتار در زمان محدود تدریس برای معلمان چالش‌برانگیز است. برخلاف دو رویکرد اول که تا حد زیادی به عملکرد خلاق دانش‌آموزان یا معلمان وابسته است، رویکرد بوم‌شناسی کلاس درس نقش حیاتی معلمان را در ساختن محیط اجتماعی خلاقانه‌پسند برجسته می‌کند.

شل‌کراس^۳ (۲۰۰۲) بر این باور است محیطی به تحقق خلاقیت کمک می‌کند که سه عامل فیزیکی، عقلایی و عاطفی در آن لحاظ شده باشد. مقصود از عامل فیزیکی، امکاناتی نظیر تخته ماهوتی، میز، قفسه و غیره است که به‌وسیله آن بتوان فضایی مناسب جهت تحقق هدف‌های متفاوت ایجاد کرد. همچنین عامل عقلایی، جو ناشی از روش‌هایی چون تقویت عقلانی، قابلیت انعطاف‌پذیری و غیره است که بتواند فراگیر را برانگیزد و انگیزه‌هایی به وی دهد تا کار را با موفقیت شروع نماید. عامل عاطفی نیز شامل محیطی است که یادگیرنده بتواند در آن احساس امنیت کرده و نسبت به محرک‌های فیزیکی و عقلانی که از طرف معلم و همسالان ارائه می‌شود، واکنش مطلوب نشان دهد (به نقل از میرزائیان کلواری و شریفی، ۱۳۹۵). اگر یک قطب خلاقیت را فعالیت ذهنی بدانیم باید قطب دیگر آن را عوامل اجتماعی و فرهنگی تلقی کنیم. با توجه به این که آموزش، فعالیتی اکتسابی و فرهنگی است، می‌تواند به پرورش قدرت خلاقیت در فراگیران پرداخت (شریعت باقری و شمسایی، ۱۳۹۸). توجه به آموزش و یادگیری و شاخص‌های کلاس درس خلاق در فرایند تدریس و یادگیری می‌تواند دانش‌آموزان را برای زندگی در جامعه و حل

^۱ - Soh

^۲ - Skinner

^۳ - Shallcross

چالش‌ها و مشکلات پیش‌رو آماده نماید. مدارس باید دانش‌آموزانی را آماده کنند که نه تنها در زمان حال، بلکه در آینده و هنگام ورود به دنیای بزرگسالان نیز بتوانند خلاقیت خود را به نمایش بگذارند. اگرچه مدارس به‌ویژه مدارس ما به روش‌های سنتی توجه دارند و به روش‌های جدید و خلاق بودن دانش‌آموزان توجه آن‌چنانی ندارند و تأکید آن‌ها بر حفظ دانش بوده است. به اعتقاد سو (۲۰۱۷) دانش‌های انباشته شده پس از مدتی منسوخ می‌شوند و دانش‌های جدید به صورت تصاعدی جایگزین آن‌ها خواهند شد. همچنین به گفته اینشتین^۱، نشانه واقعی هوش دانش نیست بلکه تخیل است.

کاستا^۲ (۲۰۰۸) در این راستا پیشنهاد نموده است که آموزش مدرسه باید شانزده عادت ذهنی داشته باشد که بسیاری از آن‌ها از جمله خلق کردن، تخیل، نوآوری، انعطاف‌پذیری در تفکر، سؤال کردن، ایجاد مسئله، استفاده از همه حواس، پاسخ به شگفتی و ترس، ریسک‌های مسئولانه و تفکر درباره تفکر مربوط به توسعه خلاقیت است (پورامیرزاداری و همکاران، ۱۴۰۱). نتایج مطالعات حاکی از آن است عواملی زیادی بر نگرش و عملکرد معلمان در تدریس کلاس درس خلاق تأثیرگذار بوده است. از جمله این عوامل می‌توان به فرهنگ امتحان و پاسخگویی معلمان، روابط کنترلی و سلسله‌مراتبی بین مدیران، معلمان و دانش‌آموزان، محدودیت‌های منابع محدود موجود و ویژگی‌های فردی معلمان و طرز فکر آن‌ها اشاره کرد. هر یک از موارد مذکور به‌گونه‌ای بر جلوگیری از آموزش مؤثر خلاقیت دانش‌آموزان اثر می‌گذارد که هنوز هم در کشورهای غربی و آسیایی رایج است (باناجی^۳ و همکاران، ۲۰۱۳). آمابلی (۱۳۷۷)، عوامل مؤثر بر خلاقیت را شامل توانایی‌های فردی (ذهنی و جسمی)، کسب مهارت‌های انجام کار دادن کار، انگیزه‌های درونی، تفکر خلاق و فضای شاد می‌داند (رادپور و همکاران، ۱۳۹۱). هوانگ^۴ و همکاران (۲۰۱۹) در بررسی‌های خود دریافتند مهارت‌های مورد نیاز برای پرورش خلاقیت را می‌توان به طور کلی به دو حوزه فرآیند و محصول تقسیم کرد. مهارت‌ها در حوزه محصول شامل دو جنبه است: الف) مهارت‌های مورد نیاز برای کمک به دانش‌آموزان برای تولید خروجی‌های خلاقانه قابل مشاهده، مانند ایده‌های جدید یا محصولات خلاق، و ب) توانایی معلمان برای تدریس خلاقانه با ایده‌های نوآورانه یا تکنیک‌های جدید. در عین حال، مهارت‌ها در حوزه فرایند ارتباط نزدیکی با یک محیط باز و بوم‌شناختی دارند که در آن خلاقیت دانش‌آموز می‌تواند پرورش یابد (هوانگ و همکاران، ۲۰۱۹).

^۱ - Einstein's

^۲ - Costa

^۳ - Banaji

^۴ - Huang

نتایج پژوهش عزیزی و همکاران (۱۴۰۲) نشان داد ۳۱۲ مفهوم اولیه و ۲۷ مضمون فرعی به دست آمد. مؤلفه خلاقیت مدیریتی دارای سه مضمون فرعی (مهارت‌های سازمانی و مهارت‌های فرعی)، مؤلفه‌های نوآوری مدیریتی دارای سه مضمون فرعی (مهارت‌های سازمانی، تمایلات نوآورانه و اقدامات نوآورانه)، ابعاد خلاقیت مدیریتی شامل دو مضمون فرعی (توانمندی‌های فردی و توانمندی‌های سازمانی) و ابعاد نوآوری مدیریتی دارای دو مضمون فرعی (درون سازمانی و برون سازمانی) و در نهایت اقدامات پیشنهادی دارای مضمون فرعی (مدیریتی و ساختاری) هستند. نتایج پژوهش ایتیوند و همکاران (۱۴۰۲) که معلم به عنوان ایجاد کننده شرایط و تصدیق کننده یادگیری دانش آموزان می‌تواند از طریق کار عملی و نقش فعال دانش آموزان زمینه مناسب را برای خلاقیت و ابتکار و نوآوری دانش آموزان فراهم نماید. راهبر و همکاران (۱۴۰۱) معتقدند که فعالیت‌های یادگیری باید مبتنی بر روش‌های ترکیبی، کارگاهی، پرسشگری و مبتنی بر یادگیری مشارکتی باشد. برای رشد خلاقیت باید این مهارت در فرایندهای یاددهی و یادگیری دانش‌معلمان و به‌ویژه در درس کارورزی آنها تلفیق شود.

حسن‌زاده و همکاران (۱۴۰۲) در پژوهش خود به این نتایج دست یافتند که برای کودکان دست زدن به کار خلاقانه بدون برخورداری از یک منبع الهام ملموس و عینی، کاری بس دشوار است. پس وظیفه مدرسه پرورش تفکر منطقی و اندیشه‌ورزی دانش آموزان است. این امر ممکن نمی‌شود مگر در سایه آموزش درست و دقیق و اثربخش و ایجاد باور و گرایش به سوی عمل و تفکر که البته باید در جریان تدریس و یادگیری صورت گیرد. نتایج پژوهش سولایا^۱ و همکاران (۲۰۲۴) نشان داد نقش معلم در توسعه خلاقیت دانش آموزان شامل معلم به عنوان سازمان‌دهنده، تسهیل‌گر یا میانجی، مدیر کلاس، انگیزه‌بخش، اطلاع‌رسان، الهام‌بخش یا نمایش‌دهنده، ناظر، مشاور، آغازگر، اصلاح‌کننده و ارزیاب است و همچنین در توسعه خلاقیت دانش آموزان عوامل حمایتی شامل کامل بودن امکانات و زیرساخت‌ها، کادر آموزشی و والدین است. مiftachudin^۲ (۲۰۲۲) در پژوهش خود دریافت خلاقیت دارای چهار بُعد است: اول، بُعد شخصی، معلمان خلاق افرادی هستند که دارای انگیزه درونی قوی و انگیزه بیرونی به عنوان پشتیبان هستند. افراد باید مهارت‌هایی برای حمایت از خلاقیت خود، مانند سواد، دانش، تکنیک و مهارت‌های بین فردی داشته باشند. دوم، فرآیند، روشی برای تفکر برای حل مشکلات است (توضیح‌گر، ایده‌پرداز، توسعه‌دهنده و اجراکننده). سوم، مطبوعات، حمایت از محیط و همچنین همکاران، منابع، بهترین روش‌ها و غیره است. چهارم، محصول خلاقیت به شکل ایده‌ها، اشیاء فیزیکی و فرآیندها یا روش‌ها است.

^۱- Sulaya

^۲- Miftachudin

جاسم الجمیلی^۱ (۲۰۲۱) در پژوهش خود به این نتایج دست یافت دانش‌آموزان دارای سطح پایینی از خلاقیت هستند و تفاوت معناداری بین دو گروه زن و مرد وجود ندارد. وران و کوسواندونو^۲ (۲۰۲۱) در پژوهش خود دریافت برای ایجاد خلاقیت در کلاس درس، باید معیارهای زیر رعایت شود: ۱) اشتباهات دانش‌آموزان باید به عنوان بخشی مهم از یادگیری پذیرفته و مورد استقبال قرار گیرد؛ ۲) از دانش‌آموزان انتظار می‌رود که نه تنها با ساخت ایده‌های جدید، بلکه با ایجاد یک محصول (نتیجه) که خلاقیت آن‌ها را در کلاس درس تسهیل می‌کند، عمل کنند. توسعه و پیشرفت امروزه بشر مرهون تلاش اندیشمندان و قدرت خلاقانه ذهن و اندیشه بارور آنان است. بر این اساس، کشوری می‌تواند در عرصه‌های اجتماعی، اقتصادی، علمی، فنی و فرهنگی رتبه برتری را احراز نماید که قادر باشد انسان‌های خلاق تربیت کند (مهدوی‌نژاد و همکاران، ۱۳۹۲). از اهمیت خلاقیت همین بس که در قرآن کریم ۲۵۰ بار از آفرینش، خلق و آفریدن در هستی گفته شده است و هر پرتوی از هستی برگ زرین خلق و زایش جدید را در بطن خود به همراه دارد. اگر به فعالیت‌های خلاقانه بیشتر توجه شود تحولی در کلاس‌های درس ایجاد خواهد شد که می‌تواند آموزش و یادگیری را تسهیل نموده و دریچه‌ای به سوی ناشناخته‌ها باز کند و چنانچه خلاقیت و نوآوری را در دانش‌آموزان خود پرورش ندهیم، نسل آینده از داشتن افراد متخصص، مدیران کارآمد و خلاق محروم می‌ماند. در این فرایند معلم نقش اصلی را ایفا می‌کند (حسن‌زاده و همکاران، ۱۴۰۲). تورنس^۳ (۱۹۸۳) معتقد است که انسان برای بقا نیازمند است که قدرت تفکر خلاق را در کودکان توسعه دهد. خلاقیت بشر مهم‌ترین اسلحه او است و با آن می‌تواند فشارهای روحی ناشی از زندگی روزانه و امور فوق‌العاده را از بین ببرد (سیف‌درخشنده و نریمانی، ۱۳۹۸). افرادی که خلاق هستند، می‌توانند ایده‌های نوآورانه ارائه دهند و مشکلات را به روشی بهتر حل کنند. به طور خلاصه، خلاقیت یک مهارت بسیار ارزشمند است که برای رشد فردی و اجتماعی ضروری است. پرورش خلاقیت در دانش‌آموزان، سرمایه‌گذاری بر روی آینده کشور است.

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی، پارادایم عمل‌گرایی و به لحاظ رویکرد و روش، ترکیبی اکتشافی از نوع متوالی اکتشافی است که در آن داده‌های کیفی به منظور کمک به تنظیم

^۱- JusemAljumaili

^۲- Weran & Kuswandono

^۳- Torrance

پرسش‌نامه جمع‌آوری و تحلیل شد. بخش کیفی به روش پدیدارشناسی از نوع هرمنوتیک و بخش کمی به روش توصیفی از نوع پیمایشی اجرا گردیده است.

شرکت‌کنندگان پژوهش در بخش کیفی: با توجه به رویکرد کیفی مورد استفاده در

این پژوهش انتخاب مشارکت‌کننده و نمونه‌گیری بر خلاف رویکرد کمی، تابع پیش‌شرط‌هایی نظیر ایجاد قوانین ثابت و تغییرناپذیر و یا تعمیم نتایج نیست بلکه در این مطالعات گزینش جامعه و نمونه‌های حائز اهمیت است که بیش‌ترین اطلاعات را در خصوص موضوع تحقیق فراهم نماید. از این‌رو مشارکت‌کنندگان پژوهش شامل خبرگان آموزش عالی و اعضای هیئت علمی دانشگاه فرهنگیان است که یا دارای تجربه زیسته کافی یا دارای تألیفات و پژوهش‌های مرتبط و یا دارای سابقه تدریس در ارتباط با خلاقیت و کارورزی هستند؛ بنابراین انتخاب نمونه‌ها با استفاده از رویکرد هدفمند و روش نمونه‌گیری افراد کانونی^۱ متناسب با موضوع پژوهش (صاحب‌نظران کلیدی^۲) و استفاده از معیار کفایت «اشباع نظری^۳ داده‌ها» انتخاب شدند. از این‌رو، ۲۲ نفر از استادان مجرب دانشگاه فرهنگیان و اهل نظر کشور در حوزه خلاقیت و کارورزی در این پژوهش مشارکت داده شدند.

جدول ۱: مشخصات مصاحبه‌شوندگان در مرحله مصاحبه

کد شرکت‌کننده	سابقه کار	مرتبه علمی	مدت‌زمان مصاحبه	کد شرکت‌کننده	سابقه کار	مرتبه علمی	مدت‌زمان مصاحبه
۱	زن	۸	استادیار	۱۲	زن	۲۲	دانشیار
۲	مرد	۷	استادیار	۱۳	زن	۱۵	دانشیار
۳	زن	۴	استادیار	۱۴	مرد	۲۶	استاد
۴	مرد	۱۵	دانشیار	۱۵	زن	۱۵	دانشیار
۵	زن	۱۲	دانشیار	۱۶	مرد	۱۹	دانشیار
۶	مرد	۲۴	استاد	۱۷	مرد	۱۸	دانشیار
۷	مرد	۲۸	دانشیار	۱۸	زن	۷	استادیار
۸	مرد	۱۳	دانشیار	۱۹	مرد	۲۵	استاد
۹	زن	۳	استادیار	۲۰	مرد	۱۲	دانشیار
۱۰	مرد	۱۰	دانشیار	۲۱	مرد	۱۴	دانشیار
۱۱	مرد	۱۶	دانشیار	۲۲	مرد	۲۱	استادیار

جامعه و نمونه آماری در بخش کمی: جامعه آماری در بخش کمی پژوهش شامل تمامی دانشجو معلمان دوره کارشناسی یکی از دانشگاه‌های فرهنگیان کشور^۴ در سال تحصیلی ۱۴۰۲-۱۴۰۳ (شامل ۵۱۹ نفر) بوده است. روش نمونه‌گیری در این بخش تصادفی طبقه‌ای نسبی یا

^۱ - critical cases sampling

^۲ - Critical case

^۳ - Theoretical Saturation

^۴ - با توجه به اینکه برای کسب مجوز در دانشگاه برای جمع‌آوری داده‌ها بیان شد که نام دانشگاه ذکر نمی‌شود به همین منظور نام دانشگاه ذکر نشده است. دانشگاه موردنظر یکی از دانشگاه‌های جامع و سطح یک دانشگاه‌های فرهنگیان کشور می‌باشد.

متناسب با حجم بوده؛ بدین صورت که از بین پردیس‌های دانشگاه فرهنگیان، چند گروه آموزشی انتخاب شدند. به‌طوری‌که پراکندگی رشته‌ها در طبقات شبیه به هم بود. سپس دانشجومعلم‌ان سال-های سوم و چهارم انتخاب و پرسش‌نامه‌ها در بین آن‌ها به‌صورت سرشماری توزیع شد. به‌طور کلی، ۲۲۱ نفر از دانشجومعلم‌ان از پردیس‌های دانشگاه فرهنگیان استان انتخابی به‌عنوان نمونه انتخاب شدند. از این تعداد ۱۱۶ نفر معادل ۵۲/۴۹ درصد دانشجومعلم‌ان زن و ۱۰۵ نفر معادل ۴۷/۵۱ درصد دانشجومعلم‌ان مرد بودند.

روش گردآوری داده‌ها در بخش کیفی: برای گردآوری داده‌ها در بخش کیفی از مصاحبه نیمه‌ساختاریافته استفاده شد. پژوهشگران برای انجام مصاحبه‌ها ابتدا دستورالعمل مصاحبه را طراحی کردند و سپس مصاحبه‌ها را بر اساس آن پیش بردند. پژوهشگران برای انجام مصاحبه‌ها، نامه‌ای با ذکر اهداف پژوهش، نقش مصاحبه‌شونده در انجام پژوهش و سؤالات مصاحبه (سؤالات راهنما) تنظیم و به‌صورت حضوری و پست الکترونیک تقدیم مصاحبه‌شوندگان نمودند. لازم به ذکر است قبل از ارسال فرم مصاحبه، توسط چند نفر از استادان و متخصصان مورد بررسی قرار گرفت و مواردی اصلاح گردید. همچنین راهنمای سؤالات با استفاده از مرور متون و مشورت با استادان تهیه و پس از چند نمونه مصاحبه، اصلاح نهایی در راهنمای سؤالات انجام پذیرفت. زمان و مکان مصاحبه توسط مصاحبه‌شوندگان تنظیم شد. با اجازه و رضایت مشارکت‌کنندگان و با اطمینان از محرمانه ماندن و همچنین بالا بردن اعتبار داده‌های مصاحبه، مصاحبه‌ها با بهره‌گیری از ابزارهای دیجیتال ضبط شد. متوسط زمان مصاحبه‌ها ۱۹ دقیقه بوده است. مصاحبه فردی توسط پژوهشگران به صورت حضوری، آنلاین و در شرایطی غیررسمی انجام شد.

تجزیه و تحلیل داده‌های کیفی: برای تجزیه و تحلیل داده‌های بخش کیفی پژوهش از روش تحلیل مضمون استفاده شد. در این روش ابتدا مصاحبه‌ها ضبط شده و پس از پیاده‌سازی یک‌به‌یک و کلمه‌به‌کلمه مصاحبه‌ها بر روی کاغذ، سطر به سطر مورد بررسی و چندین بار به طور دقیق خوانده شدند تا تحلیل‌گر اطلاعات کلی نسبت به داده‌ها کسب کند و جملات معنی‌دار که مرتبط با پرسش‌های پژوهش بودند، علامت‌گذاری گردید. پس از آن، داده‌ها به بخش‌های مختلف تقسیم و به هر بخش با توجه به محتوا نامی داده می‌شود (مقوله‌بندی). به عبارتی دیگر، جملات معنی‌دار مشخص و به صورت کد تعریف شدند. سپس کدهای استخراج شده دسته‌بندی شده و برای هر دسته عنوان مناسبی انتخاب شد. در ادامه، در جریان تحلیل داده‌ها، مقایسه بین داده‌ها صورت گرفته و بخش‌هایی که دارای محتوای مشابه بودند ادغام یا بازنگری شده و سعی شد مقوله‌های کلی استخراج شوند (Creswell, 2011). در مرحله بعد، پس از یک هفته،

پاسخ‌ها مجدداً مرور و مقوله‌بندی جدیدی انجام شد. سپس مقوله‌ها با هم تطبیق داده شد و اصلاحات لازم صورت گرفت. در تجزیه و تحلیل داده‌ها جهت امانت در پژوهش، ذکرى از اسامى افراد نشده است. برای افزایش دقت در تحلیل داده‌ها در بخش کیفی از نرم‌افزار مکس-کیودا^۱ استفاده شده است.

روایی و پایایی داده‌های کیفی: برای اعتباریابی کیفی از تکنیک قابل قبول و معتبر بودن استفاده شد. قابل قبول بودن میزانی است که می‌توان نتایج بدست آمده را صحیح و قابل باور دانست. برای رسیدن به این باور، از روش همسوسازی استفاده شد و سعی گردید با جمع‌آوری داده‌های کافی از منابع چندگانه، این باورپذیری را ایجاد نمود. به‌علاوه، از تکنیک کنترل توسط اعضاء از طریق ارائه نتایج تحلیل داده‌ها به مشارکت‌کنندگان برای چک کردن و بررسی نتایج نیز استفاده گردید. یادآور می‌شود داده‌های بدست آمده از مصاحبه‌ها توسط مصاحبه‌شوندگان بررسی و مواردی نیز اصلاح گردید. برای افزایش پایایی پژوهش، مصاحبه‌ها با یک برنامه قبلی در یک فضای مناسب و رعایت شرایط مصاحبه با راهنمایی‌های لازم و به دور از سوگیری و اعمال نظر شخصی و با استفاده از دستگاه ضبط صوت انجام می‌گرفت. ضمناً هم‌زمان با گردآوری داده‌ها، تجزیه و تحلیل آن‌ها با دو هدف بازخورد برای مصاحبه‌های فردی و اطمینان از اشباع داده‌ها آغاز شد.

ابزار پژوهش در بخش کمی: در این پژوهش از پرسش‌نامه محقق ساخته مبتنی بر شاخص‌های استخراج شده از بخش کیفی و متون تخصصی استفاده شده است؛ بدین معنی که از یافته‌های بخش کیفی یعنی مصاحبه‌های انجام شده، علاوه بر پاسخگویی به سؤال اول پژوهش، به‌عنوان وسیله‌ای برای تهیه ابزار اندازه‌گیری و تدوین پرسش‌نامه در بخش کمی استفاده شده است. این پرسش‌نامه شامل دو بخش است. در بخش اول این پرسش‌نامه به سؤالات جمعیت‌شناسی از جمله (جنسیت، ترم تحصیلی) و در بخش دوم پرسش‌نامه به سؤالات مربوط به شاخص‌های کلاس درس (شامل مؤلفه‌های کنجکاوی، انگیزه، تفکر انتقادی، برنامه درسی، توسعه انتزاعی، دانشجو معلم خلاق، ابتکار، دانش‌آموز خلاق، انعطاف‌پذیری و گسترش) خلاق نظر دادند. این پرسش‌نامه دارای ۷۱ سؤال چندگزینه‌ای بوده و به صورت مقیاس پنج ارزشی لیکرت از خیلی کم (۱) تا خیلی زیاد (۵) درجه‌بندی شده بود.

روایی و پایایی پرسش‌نامه: روایی صوری و محتوایی پرسش‌نامه از طریق بررسی نظر ۵ نفر از متخصصان و خبرگان بدست آمد. بدین گونه؛ تعیین روایی صوری در یک پانل ۵ نفره تخصصی با حضور اساتید متخصص، برای یافتن سطح دشواری، میزان عدم تناسب، ابهام عبارات و

^۱ - Maxqda

یا وجود نارسایی در معانی کلمات انجام گرفت که نظرات آنها به صورت تغییرات جزئی در پرسش‌نامه اعمال شد. همچنین جهت بررسی روایی محتوایی، نمونه‌ی پرسش‌نامه به چند نفر از اساتید نشان داده شد و درخواست گردید پس از مطالعه پرسش‌نامه، نظرات خود را در ارزیابی روایی محتوایی به خصوص موارد رعایت دستور زبان، استفاده از کلمات مناسب، قرارگیری سؤالات در جای مناسب خود، زمان تکمیل پرسش‌نامه و ضروری و غیرضروری بودن سؤالات اعمال نمایند. بدین گونه پس از جمع‌آوری نظرات، در یک پانل ۵ نفره تخصصی، پرسش‌نامه نهایی تدوین گردید. برای برآورد پایایی و همبستگی درونی سؤالات پرسش‌نامه از آلفای کرونباخ استفاده شد. پس از اجرای پرسش‌نامه بین ۳۰ نفر از افراد نمونه، پایایی پرسش‌نامه کلی مؤلفه‌های کلاس درس خلاق ۰/۸۶۱ و مؤلفه‌های آن به ترتیب کنجکاوی (۰/۸۵۱)، انگیزه (۰/۸۵۶)، تفکر انتقادی (۰/۸۴۱)، برنامه درسی (۰/۸۶۷)، توسعه انتزاعی (۰/۸۷۵)، دانش‌جو معلم خلاق (۰/۸۸۱)، ابتکار (۰/۸۳۹)، دانش‌آموز خلاق (۰/۸۶۴)، انعطاف‌پذیری (۰/۸۸۷) و گسترش (۰/۸۴۹) برآورد گردید.

تجزیه و تحلیل داده‌های کمی: برای تجزیه و تحلیل ویژگی‌های جمعیت‌شناختی گروه‌های مورد مطالعه از آمار توصیفی و به منظور پاسخگویی به پرسش‌های تحقیق، از روش‌های آماری استنباطی (آزمون t تک‌نمونه‌ای و آزمون تحلیل واریانس یک‌راهه در متن مانوا) با رعایت پیش‌فرض‌ها استفاده شده است. به منظور بررسی نرمال بودن یا نرمال نبودن توزیع متغیرهای پژوهش، از آزمون کولموگروف اسمیرنوف^۱ استفاده شد. نتایج نشان داد سطح معناداری بدست آمده (۰/۲۰) بوده است. از آنجایی که سطح معنی‌داری آزمون در همه توزیع‌ها بزرگتر از ($\alpha=0/05$) است. از این رو، نرمال بودن داده‌ها تأیید گردید. بنابراین در ادامه جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها از آمار پارامتریک استفاده شده است. توضیحاتی از جمله اطمینان‌بخشی به مصاحبه‌شونده‌ها در خصوص محرمانه بودن اطلاعات بدست آمده و نام آنان و دادن آزادی برای شرکت در پژوهش که از نکات رعایت شده اخلاق باشد، گفته شد.

یافته‌های پژوهش

۱- شاخص‌های کلاس درس خلاق در دوره ابتدایی از نظر متخصصان و خبرگان چیست؟

^۱. Kolmogrov-Smirnov

یافته‌های حاصل از ۲۲ مصاحبه نیمه ساختاریافته با خبرگان موضوع پژوهش نشان داد که شاخص‌های کلاس درس خلاق دوره ابتدایی از نظر متخصصان دارای ۱۰ مضمون اصلی بوده است که در جدول ۲ ارائه شده است.

جدول ۲: یافته‌های بخش کیفی

مؤلفه	زیرمؤلفه	نمونه نقل قول‌ها
مؤلفه‌های کلاس درس خلاق	کنجکاوی	مصاحبه‌شونده کد ۱۴ اظهار داشت: «معلم باید به دانش‌آموزان آزادی عمل و فرصت در کلاس بدهد و در پی این نباشد که دانش‌آموز فقط طوطی وار مطالب را حفظ کند». «به عنوان معلم، هیچ وقت از سؤالات بی مورد دانش‌آموزان عصبانی نشویم تا استعدادهاى نهفته آنها سرکوب نشود» (کد ۵). در پاسخ به پرسش مطرح شده، مشارکت‌کننده کد ۱۳ بیان کرد: «معلم با پیگیری مستمر می‌تواند نقاط قوت هر دانش‌آموز را شناسایی و تقویت کند و در عین حال، به نقاط ضعف آنها پی ببرد و برای رفع آنها برنامه‌ریزی کند». «ایجاد فضایی امن برای پرسش و پاسخ، به دانش‌آموزان این امکان را می‌دهد تا ابهامات خود را برطرف کنند» (کد ۱۲). متخصص کد ۱۵ اعتقاد داشت: «پاسخ دادن به سؤالات دانش‌آموزان، یک محیط یادگیری تعاملی را ایجاد می‌کند که در آن دانش‌آموزان احساس می‌کنند که در فرایند یادگیری نقش فعالی دارند».
	انگیزه	مشارکت‌کننده کد ۴ بیان کرد: «اگر دانش‌آموزی مشکلی داشته باشد ابتدا معلم با او صحبت می‌کند و سریعاً او را به دفتر مدرسه و مدیر ارجاع نمی‌دهد». «معلمان خلاق شوخ طبع هستند و با دانش‌آموزان خود دوست اند و مرزها را می‌شناسند» (کد ۱۹). به زعم مصاحبه‌شونده کد ۹: «یک معلم خلاق باید نظم و انضباط را به دانش‌آموزان یاد بدهد و احترام گذاشتن را آموزش بدهد». به گفته متخصص کد ۱۳: «دنیای کار به سرعت در حال تغییر است و مهارت‌های جدیدی مدام در حال ظهور هستند. دانش‌آموزانی که مهارت‌های ضروری را یاد گرفته‌اند، بهتر می‌توانند خود را با این تغییرات وفق دهند» (کد ۱۳).
	ترغیب دانش‌آموزان برای تسلط بر دانش واقعی	از نظر پاسخگوی کد ۸ «تشویق دانش‌آموزان به یادگیری عمیق و درک مبانی هر بخش درسی، فراتر از صرفاً کسب نمره خوب است. این رویکرد، بنیانی محکم برای یادگیری‌های بعدی ایجاد می‌کند و دانش‌آموزان را قادر می‌سازد تا به صورت مستقل و خلاقانه مسائل را حل کنند. نشان دادن کاربرد عملی مباحث در زندگی روزمره، باعث می‌شود دانش‌آموزان به اهمیت یادگیری آنها پی ببرند».
	توجه به تفاوت‌های فردی	مصاحبه‌شونده کد ۱۴ چنین استنباط کرد: «وقتی دانش‌آموزان احساس کنند که کسی به صحبت‌های آنها گوش می‌دهد و برای حل مشکلاتشان تلاش می‌کند، اضطراب آنها کاهش می‌یابد و به معلم کمک کند تا مشکلات احتمالی مانند مشکلات خانوادگی، مشکلات یادگیری یا مشکلات اجتماعی را شناسایی کند».
مؤلفه‌های کلاس درس خلاق	حمایت از دانش‌آموزان ناامید و شکست‌خورده	«طنز، توجه دانش‌آموزان را جلب کرده و باعث می‌شود آنها با اشتیاق بیشتری به مطالب درسی گوش دهند و در فعالیت‌های کلاسی مشارکت کنند» (کد ۹). مشارکت‌کننده کد ۱۰ اظهار داشت: «دانش‌آموزان باید تشویق شوند تا با استفاده از دانش و مهارت‌های خود، مشکلات را به صورت مستقل حل کنند».
	تقویت حالات روحی و شادابی دانش‌آموزان	
	تأکید بر یادگیری	

مهارت‌های ضروری تشویق دانش‌آموزان نسبت به یادگیری مبانی موضوعات	ماهرانه، مهارتی و
«معلم باید به دانش‌آموز اجازه دهد که گاهی اشتباه کند و سپس عمل خود را بررسی کند» (کد ۱۷). «معلم نباید پیشنهادها و افکار جدید دانش‌آموزان را مورد انتقاد یا داوری عجولانه قرار دهد تا دانش‌آموزان بتوانند به راحتی عقاید و نظرات علمی خود را ابراز نمایند» (کد ۱۵). «معلم باید بر فعالیت‌هایی که مهارت‌های زبانی را توسعه می‌دهد تأکید کند و زمانی را در نظر بگیرد که دانش‌آموزان با هم صحبت کنند و دایره لغاتشان را گسترش دهند» (کد ۱۱). مصاحبه‌شونده کد ۱ بر این نکته تأکید کرد: «دنیای امروز پر از اطلاعات است و دانش‌آموزان باید بتوانند اطلاعات صحیح را از اطلاعات نادرست تشخیص دهند. از طرفی دیگر دانش‌آموزانی که مهارت‌های تفکر انتقادی قوی دارند بهتر می‌توانند مطالب درسی را درک کنند و در آزمون‌ها موفق‌تر باشند. «با بهره‌گیری از سؤالات و فرضیات چالشی در ابتدای تدریس، دانش‌آموزان یاد می‌گیرند که به جای پذیرش اطلاعات به صورت قطعی، به دنبال شواهد و دلایل بگردند و استدلال‌های مختلف را ارزیابی کنند» (کد ۱). شرکت‌کننده کد ۲ بیان کرد: «مطالعات موردی معلمان را وادار می‌کنند تا به طور انتقادی به اطلاعات موجود نگاه کنند، فرضیه‌ها را آزمایش کنند و به نتیجه‌گیری‌های مستقل برسند». پروژه‌هایی را طراحی کنید که دانش‌آموزان بتوانند آموخته‌های خود را در حل مشکلات واقعی به کار گیرند» (کدهای ۱۸ و ۶).	به کارگیری آموخته - های دانش‌آموزان در زمینه‌های مختلف به کارگیری آموخته - های دانش‌آموزان در موقعیت‌های مختلف پرسیدن سؤال از دانش‌آموزان درباره ایده‌های خود دادن فرصت به دانش‌آموزان برای ارزیابی و قضاوت خود استفاده از مفروضات چالش‌برانگیز استقبال از تفکرات موافق و مخالف مسائل در کلاس درس استفاده از مطالعات موردی
پاسخگوی کد ۱۱ اشاره داشت: «معلم باید از فناوری به نفع خود استفاده کند؛ تخته سیاه و گچ تنها فرمول مناسب برای انتقال دانش نیست و باید از منابع جدید و چند رسانه‌ای استفاده کرد مثل ویدیوها، نرم افزارها و بازی‌های تعاملی. شرکت‌کننده کد ۷ معتقد بود: «معلم باید از فضای فیزیکی مدرسه و کلاس درس و محیط بیرون استفاده کند؛ فضای مدرسه باید شاد و مفرح باشد. متخصص کد ۴ بیان کرد: «معلم خلاق محتوای کتاب درسی را با داستان، بازی، هنر و شعر (مخصوصاً در دوره اول ابتدایی) آموزش می‌دهد. مصاحبه‌شونده کد ۳ عنوان کرد: «دانش‌آموزان در مواجهه با مسائل عینی و واقعی، یاد می‌گیرند چگونه به صورت منطقی و خلاقانه به آن‌ها پاسخ دهند. این امر در روشی به نام روش تدریس اکتشافی و مشارکتی به وقوع می‌پیوندد». شرکت‌کننده کد ۲۲ بیان کرد: «با استفاده از روش‌های مختلف ارزشیابی، می‌توانیم از جنبه‌های گوناگون، یادگیری دانش‌آموزان را بسنجیم و تصویری کامل‌تر از توانایی‌های آنان به دست آوریم. مصاحبه‌شونده کد ۲۰ بیان داشت: «دانشجومعلمانی که می‌خواهند دانش‌آموزانی اخلاقی داشته باشند باید نسبت به زمان کلاس درس حساس باشند، به موقع بیایند و به موقع از کلاس درس خارج شوند. زمان را برای	برنامه درسی متنوع و به‌روز بودن محتوای تدریس متنوع و جذاب بودن روش‌های تدریس متنوع و به‌روز بودن فضای تدریس انعطاف‌پذیری فضای یادگیری متنوع بودن ارزشیابی ارائه بازخورد به دانش‌آموزان توجه به حل مسئله و یادگیری اکتشافی استفاده از امکانات و فناوری‌های جدید توجه به فرایند یادگیری در کلاس درس استفاده از فعالیت‌های به‌روز، متنوع و باز

توجه به زمان کلاس و گذراندن زمان با دانش‌آموزان	خود و دانش آموزانش مهم شمارند».
توجه به استدلال دانش‌آموزان	مصاحبه‌شونده کد ۲۲: «ارزشیابی‌های سنتی دیگر کارایی آنچنانی برای خلاق بار آوردن دانش‌آموزان کافی نیست. نگاه معلمان باید نسبت به ارزشیابی تغییر کند و به فرایند عمل دانش‌آموزان توجه بیشتری نمایند».
ارائه محتوای کاربردی در قالب بازی	
استفاده از رویکردهای تخیلی در تدریس	
توسعه انتزاعی	«آموزش دانش‌آموزان باید به جای تقویت حافظه در جهت ایجاد تفکری مولد و خلاق باشد» (کد ۱۶). مصاحبه‌شونده کد ۱۲ تشریح کرد: «معلم باید از دانسته‌های دانش‌آموزان استفاده کند و با سؤال پرسیدن و واداشتن آنها به انجام بحث گروهی، ذهن دانش‌آموزان را برای تدریس آماده نماید».
اشتراک‌گذاری ایده‌ها و پیشنهادات دانش‌آموزان	«باید به دانش‌آموزان فرصت داده شود تا آنچه را که در ذهن دارند برای هم بیان کنند و سپس درصدد قضاوت و نقد این ایده‌ها بر آیند» (کد ۵). از نظر مشارکت‌کننده کد ۲۱: «در گذشته انجام تکالیف به صورت گروهی، کاری بیهوده و عبث شمرده می‌شد و مثل امتحانات کتاب‌باز، فاقد هر گونه نتیجه مثبت به نظر می‌رسید؛ اما در حال حاضر متخصصان این زمینه بیان کرده‌اند که انجام تکالیف به صورت گروهی نه تنها در ابعاد درسی بلکه در دیگر ابعاد وجودی تعلیم و تربیت، می‌تواند بسیار مؤثرتر باشد».
تفکر و تامل در ایده‌های دانش‌آموزان	
انجام دادن کارها به صورت گروهی	
توجه به تکالیف گروهی	
کار تیمی و مشترک	
معلم خلاق	«معلمان خلاق روحیه تعامل و همکاری بالایی دارند و از هر جایی و هر کسی و هر منبعی دوست دارند یاد بگیرند» (کد ۲۱). مصاحبه‌شونده کد ۲۰ به این نکته اشاره کرد: «معلم خلاق باید پُرانگیزه باشد و سرشار از هیجانان مثبتی از قبیل افتخار و غرور از جنس مثبت باشد. همچنین ناامید نباشد و صبور باشد». شرکت‌کننده کد ۸ معتقد بود: «جسور بودن معلم در استفاده از شیوه‌های نو و تازه، نه تنها به رشد حرفه‌ای معلم کمک می‌کند بلکه می‌تواند تجربه یادگیری را برای دانش‌آموزان نیز جذاب‌تر و پویاتر کند».
قدرت ریسک‌پذیری بالا	پاسخ‌دهنده کد ۱۶ اشاره کرد: «با استفاده از روش‌های مختلف و ایجاد یک محیط یادگیری مثبت و حمایتی، می‌توانید به دانش‌آموزان کمک کنید تا به پتانسیل‌های خود دست یابند و آینده‌ای روشن برای خود رقم بزنند».
استفاده از اشتباهات جهت اصلاح کار خود	به‌زعم پاسخگوی کد ۵: «دانش‌آموزانی که احساس کنند معلمشان به آن‌ها اهمیت می‌دهد و از آن‌ها حمایت می‌کند، اعتماد به نفس بیشتری پیدا می‌کنند و به توانایی‌های خود باورمند می‌شوند». شرکت‌کننده کد ۷ اظهار داشت: «با توجه به بازخورد معلم، دانش‌آموزان می‌توانند اهداف جدیدی برای خود تعیین کنند و به دنبال بهبود بیشتر باشند».
داشتن روحیه تعامل و مشارکت	
حمایت عاطفی، امید و... به دانش‌آموزان	
داشتن ویژگی‌های مثبت و تزریق آنها به دانش‌آموزان	
آشنایی معلمان با روان‌شناسی کودک	
برقراری ارتباط با اولیا و دانش‌آموزان	
نگاه نو و جامع نسبت کلاس و مسائل	
مربوبی معلمان	
باورمندی معلمان در ایجاد خلاقیت در دانش‌آموزان	

ارزش‌گذاری به اثرات دانش‌آموزان		
ارائه راهکارها و مثال- های مختلف در راستای تسهیل یادگیری	ابتکار	«معلمی که آمادگی کامل برای ارائه درس دارد و محیطی امن و حمایتی در کلاس ایجاد می‌کند، دانش‌آموزان را تشویق می‌کند تا ایده‌های جدید و متفاوت خود را بدون ترس از قضاوت بیان کنند» (کد ۱۳). به باور پاسخ‌دهنده کد ۵: «وقتی معلم به سرعت به سؤالات دانش‌آموزان پاسخ می‌دهد، در واقع به آن‌ها نشان می‌دهد که چگونه می‌توان به سرعت و به طور موثر به مشکلات و چالش‌ها پاسخ داد». پاسخ‌دهنده کد ۱۸ اشاره کرد: «زمانی که دانش‌آموزان با طیف گسترده‌ای از مثال‌ها مواجه می‌شوند، ذهن آن‌ها برای یافتن الگوها، ارتباط‌ها و کاربردهای جدید در موقعیت‌های مختلف تحریک می‌شود».
مقاعد کردن دانش‌آموزان در زمان پاسخ به سؤالات آنها پاسخ سریع و آنی به سؤالات دانش‌آموزان آمادگی ذهنی در زمان تدریس		
دانش‌آموز خلاق	عدم مقایسه دانش‌آموزان با دوستان خود حضور فعال دانش‌آموزان در فعالیت‌ها لذت‌بردن از فعالیت-ها، چالش‌ها و روش‌های جدید ریسک‌پذیر بودن هدفمند بودن دانش‌آموز توجه به توانمندیها و نقاط مثبت خود ارزش‌گذاری به اثرات دانش‌آموزان توجه به ویژگی‌ها و رفتارهای دانش‌آموزان در کلاس درس توجه به تجربیات و دانش شخصی دانش‌آموزان	«بعضی از دانش‌آموزان استقبال زیادی از روش‌های جدید می‌کنند و حتی گاهی سازنده آثار بدیع و تازه هستند؛ به نظر من می‌توان لقب دانش‌آموزان خلاق را به آنان داد» (کد ۱). به گفته متخصص کد ۱۴: «دانش‌آموزان خلاق از محدودیت‌ها به عنوان فرصتی برای رشد و شکوفایی استفاده می‌کنند». «دانش‌آموز به عنوان یک فرد خلاق، در فعالیت‌ها الهام‌بخش هم‌کلاسی‌های خود است» (کد ۹). به باور پاسخ‌دهنده کد ۱۳: «دانش‌آموزان خلاق در دستیابی به اهداف خود جسور و بی‌باک‌اند و در راه رسیدن به مقاصدشان از هیچ تلاشی فروگذار نمی‌کنند» (کد ۹). مصاحبه‌شونده کد ۷ اشاره کرد: «دانش‌آموزان خلاق با متمرکز بودن به مسیر اهداف خود و عدم مقایسه خود با دیگر دوستانشان، این راه را سریع‌تر و با بهره‌وری بالاتر طی می‌کنند». مصاحبه‌شونده کد ۳ بیان داشت: «هنگامی که دانش‌آموزان به توانمندی‌های خود پی ببرند، اعتماد به نفس آن‌ها تقویت می‌شود و در نتیجه، رغبت بیشتری برای یادگیری و تلاش خواهند داشت. کشف نقاط قوت، انگیزه‌ای قوی برای یادگیری بیشتر و پیشرفت در آن زمینه ایجاد می‌کند».
انعطاف-پذیری	استفاده از راه‌حل‌های متنوع در پاسخ به سؤالات پذیرش و استقبال از تغییرات توجه به جزئیات کلاس درس و تدریس تشویق به تفکر انعطاف‌پذیر و متضاد	«یک معلم خلاق هر لحظه که بخواهد می‌تواند تغییر کند و ذهن باز و روشنی دارد و کاری که اطمینان دارد درست است را انجام می‌دهد» (کد ۳). مصاحبه‌شونده کد ۲ بیان داشت: «اکثریت معلمان یک‌نواختی و رویکردهای خطی را در کلاس‌های خود نمی‌پسندند و معتقد به ایجاد تغییر و تحول در تمامی ابعاد کلاس‌های درشان هستند». «توجه به جزئیات کوچک مانند تشویق، قدردانی و ایجاد ارتباط شخصی با دانش‌آموزان، می‌تواند انگیزه آن‌ها را برای یادگیری افزایش داده و مشارکت فعال‌تری را در کلاس ایجاد کند» (کد ۱۰). از نظر شرکت‌کننده کد ۱۵: «با ایجاد شرایط غیرمنتظره در کلاس می‌توانیم تفکر انعطاف‌پذیر

را به دانش‌آموزانمان آموزش دهیم. تفکر انعطاف‌پذیر به ما کمک می‌کند تا آرامش خود را حفظ کنیم و به جای نگرانی، به دنبال راه‌حل باشیم».

گسترش استفاده از تجارب گذشته خود و دیگران پاسخ‌دهنده کد ۱۶ اشاره کرد: «با ثبت، تجزیه و تحلیل و تعمیم تجارب می‌توانیم از اشتباهات گذشته درس گرفته، مهارت‌های خود را تقویت کرده و به اهدافمان دست پیدا کنیم».

از نظر شرکت‌کننده کد ۱۹: «از بهترین دروسی که یک معلم می‌تواند چراغ راه آینده دانش‌آموزانش کند این است که به آنها بیاموزد، پس از تجزیه و تحلیل اتفاقات پیشین، می‌توان تجارب خود و دیگران را به موقعیت‌های مشابه تعمیم داد و از آنها برای تصمیم‌های جدید در زندگی استفاده کرد».

۲- میزان توجه دانش‌معلم‌ان کارورز به شاخص‌های کلاس درس خلاق دوره ابتدایی چقدر است؟

نظرات دانش‌معلم‌ان کارورز نسبت به میزان توجه به شاخص‌های کلاس درس خلاق با توجه به نمره ملاک^۱ در جدول ۳ ارائه گردیده است.

جدول ۳. نتایج آزمون t تک‌نمونه‌ای مقایسه میانگین نمرات شاخص‌های کلاس درس خلاق

ردیف	شاخص‌ها	میانگین	SD	t	Sig	اختلاف میانگین	سطح اطمینان ۹۵٪
							حد پایین حد بالا
۱	انگیزه	۲٫۹۸	۰٫۵۱	-۰٫۴۳۵	۰٫۶۶۴	-۰٫۰۲	-۰٫۰۸۱ ۰٫۰۵۲۲
۲	تفکر انتقادی	۲٫۸۹	۰٫۶۶	-۲٫۵۶۵	۰٫۰۱۱	-۰٫۱۱	-۰٫۲۰۱ ۰٫۰۲۶
۳	برنامه درسی	۲٫۸۷	۰٫۴۸	-۳٫۹۸۲	۰٫۰۰۱	-۰٫۱۳	-۰٫۱۹۳ ۰٫۰۶۵
۴	توسعه انتزاعی	۳٫۰۵	۰٫۷۴	۰٫۹۴	۰٫۳۴۸	۰٫۰۵	-۰٫۰۵۱ ۰٫۱۴۶
۵	معلم خلاق	۲٫۹۷	۰٫۵۱	-۰٫۸۱۸	۰٫۴۱۴	-۰٫۰۳	-۰٫۰۹۵ ۰٫۰۳۹
۶	دانش‌آموز خلاق	۲٫۸۴	۰٫۵۷	-۴٫۲۵۵	۰٫۰۰۱	-۰٫۱۶	-۰٫۲۳۸ ۰٫۰۸۷
۷	ابتکار	۲٫۷۲	۰٫۷۵	-۵٫۵۹	۰٫۰۰۱	-۰٫۲۸	-۰٫۳۷۹ ۰٫۱۸۱
۸	انعطاف‌پذیری	۲٫۹۳	۰٫۸۰	-۱٫۲۸	۰٫۲۰۳	-۰٫۰۷	-۰٫۱۷۵ ۰٫۰۳۷
۹	گسترش	۲٫۹۹	۰٫۸۴	-۰٫۲۰	۰٫۸۷۳	-۰٫۰۱	-۰٫۰۱۲۲ ۰٫۰۹۹
۱۰	کنجکاوی	۲٫۹۰	۰٫۸۴	-۱٫۶۹۵	۰٫۰۹۲	-۰٫۱۰	-۰٫۲۰۸ ۰٫۰۱۶
۱۱	کل	۲٫۹۱	۰٫۲۷	-۴٫۷۴	۰٫۰۰۱	-۰٫۰۹	-۰٫۱۲۳ ۰٫۰۵۰۳

با توجه به یافته‌های مندرج در جدول ۳، شاخص ردیف ۴ دارای بالاترین میانگین (۳/۰۵) و شاخص ردیف ۷ دارای کمترین میانگین (۲/۷۲) بوده است. علاوه بر این داده‌های قابل مشاهده در جدول ۳ نشان می‌دهد که میانگین تمامی مؤلفه‌های کلاس درس خلاق به جز مؤلفه توسعه انتزاعی از نمره ملاک کمتر بوده است و شاخص‌های برنامه درسی، دانش‌آموز خلاق، ابتکار و به طور کلی در سطح $p < 0.001$ و شاخص تفکر انتقادی در سطح $p < 0.05$ معنی‌دار بوده و سایر شاخص‌ها معنی‌دار نبودند.

^۱ - با توجه به اینکه در پژوهش از طیف پنج‌درجه‌ای لیکرت استفاده شده است نمره ملاک عدد ۳ در نظر گرفته شد.

۳- تا چه میزان بین نظرات دانشجومعلم‌ان کارورز به شاخص‌های کلاس درس خلاق بر حسب جنسیت تفاوت وجود دارد؟

نتایج آزمون تحلیل واریانس چندمتغیری مانوا برای بررسی معنی‌داری اثر متغیر جنسیت در میزان توجه دانشجومعلم‌ان کارورز به مؤلفه‌های کلاس درس خلاق حاکی از آن است که با توجه به میزان لامبدا ویلکز ($0/987$)، ($F=0/278$) و سطح معنی‌داری بدست آمده ($P=0/98$)، تفاوت معنی‌داری بین جنسیت وجود ندارد. برای بررسی اختلاف میانگین بین دانشجویان زن و مرد از آزمون چندمتغیری مانوا استفاده گردیده شده که نتایج آن در جدول شماره ۴ قابل مشاهده است. یادآور می‌شود از آنجایی که با آزمون هر شاخص یک خطا رخ می‌دهد لذا جهت کاهش خطاها از آزمون مانوا بهره گرفته شد.

جدول ۴: میزان توجه دانشجومعلم‌ان کارورز به شاخص‌های کلاس درس خلاق با توجه به متغیر جنسیت

ردیف	شاخص‌ها	میانگین		مجموع مجزورات	df1	df2	F	Sig
		مردها	زن‌ها					
۱	انگیزه	۳,۰۰	۲,۹۷	۰,۰۳۰	۱	۲۱۹	۰,۱۱۶	۰,۷۳۴
۲	تفکر انتقادی	۲,۸۹	۲,۸۸	۰,۰۱۲	۱	۲۱۹	۰,۰۲۷	۰,۸۷۰
۳	برنامه درسی	۲,۸۸	۲,۸۶	۰,۰۱۶	۱	۲۱۹	۰,۰۶۷	۰,۷۹۶
۴	توسعه انتزاعی	۳,۰۲	۳,۰۷	۰,۱۳۶	۱	۲۱۹	۰,۲۴۶	۰,۶۲۰
۵	معلم خلاق	۲,۹۸	۲,۹۶	۰,۰۱۹	۱	۲۱۹	۰,۰۷۴	۰,۷۸۶
۶	دانش آموز خلاق	۲,۸۴	۲,۸۳	۰,۰۰۵	۱	۲۱۹	۰,۰۱۶	۰,۸۹۸
۷	ابتکار	۲,۶۹	۲,۷۴	۰,۱۴۲	۱	۲۱۹	۰,۲۵۴	۰,۶۱۵
۸	انعطاف‌پذیری	۲,۸۸	۲,۹۸	۰,۵۰۱	۱	۲۱۹	۰,۷۷۴	۰,۳۸۰
۹	گسترش	۲,۹۳	۳,۰۴	۰,۵۵۹	۱	۲۱۹	۰,۷۹۰	۰,۳۷۵
۱۰	کنجکاوی	۲,۹۶	۲,۸۵	۰,۶۲۰	۱	۲۱۹	۰,۸۷۱	۰,۳۵۲
۱۱	کل	۲,۹۱	۲,۹۱	۰,۱۰۱	۱	۲۱۹	۰,۰۱۳	۰,۹۱۰

یافته‌های حاصل از جدول ۶ گویای آن است که میانگین نظرات دو گروه مرد و زن در میزان توجه دانشجومعلم‌ان کارورز به شاخص‌های کلاس درس خلاق در تمامی ردیف‌ها معنی‌دار نبوده است. البته قابل ذکر است میانگین دانشجویان مرد در ردیف‌های ۱، ۲، ۳، ۵، ۶، ۱۰ از میانگین دانشجویان زن بیشتر است. در سایر ردیف‌ها میانگین دانشجویان زن از دانشجویان مرد بیشتر است. میانگین بدست آمده به گونه‌ای نیست که تفاوت معنادار بین آنها وجود داشته باشد و ضمناً میانگین کلی شاخص‌ها در دو گروه زن و مرد با هم برابر است.

۴- تا چه میزان بین دانشجومعلم‌ان کارورز به شاخص‌های کلاس درس خلاق بر حسب ترم تحصیلی تفاوت وجود دارد؟

نتایج آزمون تحلیل واریانس چندمتغیری مانوا برای بررسی معنی‌داری اثر متغیر ترم تحصیلی در میزان توجه دانشجومعلم‌ان کارورز به شاخص‌های کلاس درس خلاق حاکی از آن است که با

توجه به میزان لامبدا ویلکز ($0/868$) و ($F=1/003$) و سطح معنی‌داری بدست آمده ($P=0/46$)، تفاوت معنی‌داری بین ترم‌های تحصیلی وجود ندارد. برای بررسی میانگین بین ترم تحصیلی مختلف از آزمون تحلیل واریانس یک‌راهه در متن مانوا استفاده گردیده شده که نتایج آن در جدول شماره ۵ قابل مشاهده است.

جدول ۵: نتایج تحلیل واریانس یک‌راهه در متن مانوا

ردیف	شاخص‌ها	میانگین				مجموع مجزورات	df 1	df2	F	Sig
		ترم ۵	ترم ۶	ترم ۷	ترم ۸					
۱	انگیزه	۲,۹۹	۲,۸۷	۳,۰۴	۳,۰۰	۰,۸۲۹	۳	۲۱۷	۱,۰۸۲	۰,۳۵۸
۲	تفکر انتقادی	۲,۸۷	۲,۹۰	۲,۸۶	۲,۹۱	۰,۱۰۷	۳	۲۱۷	۰,۰۸۱	۰,۹۰۷
۳	برنامه درسی	۲,۸۵	۲,۷۸	۲,۸۳	۲,۹۷	۱,۱۵۷	۳	۲۱۷	۱,۶۷۱	۰,۱۷۴
۴	توسعه انتزاعی	۳,۰۰	۲,۹۹	۳,۱۷	۲,۹۹	۱,۴۶۵	۳	۲۱۷	۰,۸۸۱	۰,۴۵۲
۵	معلم خلاق	۳,۰۹	۲,۸۸	۳,۰۵	۲,۸۹	۱,۸۶۶	۳	۲۱۷	۲,۴۵۷	۰,۰۶۴
۶	دانش آموز خلاق	۲,۹۳	۲,۸۲	۲,۸۸	۲,۷۵	۱,۰۳۰	۳	۲۱۷	۱,۰۶۲	۰,۳۶۶
۷	ابتکار	۲,۷۲	۲,۷	۲,۸۷	۲,۶	۲,۵۲۷	۳	۲۱۷	۱,۵۲۵	۰,۲۰۹
۸	انعطاف‌پذیری	۲,۹۸	۲,۸۳	۲,۹۴	۲,۹۶	۰,۶۱۶	۳	۲۱۷	۰,۳۱۴	۰,۸۱۵
۹	گسترش	۲,۹۷	۲,۹۷	۳,۱۱	۲,۹۰	۱,۵۷۹	۳	۲۱۷	۰,۷۴۲	۰,۵۲۸
۱۰	کنجکاوی	۳,۰۳	۲,۹۶	۲,۸۵	۲,۹۰	۱,۰۸۰	۳	۲۱۷	۰,۵۰۳	۰,۶۸۱
۱۱	کل	۲,۹۵	۲,۸۵	۲,۹۵	۲,۹۰	۰,۲۹۹	۳	۲۱۷	۱,۳۸۴	۰,۲۴۹

داده‌های مندرج در جدول ۵ حاکی از آن است شاخص‌های تمامی ردیف‌ها در سطح اطمینان ۹۵ درصد معنی‌دار نبوده است. یافته‌ها حاکی از آن است که دانشجویان ترم‌های ۷ و ۸ نسبت به ترم‌های ۵ و ۶ میانگین بالاتری را دارا هستند.

بحث و نتیجه‌گیری

برای اینکه دانش‌آموزان بتوانند در آینده مشکلات و چالش‌های ناشناخته را حل کنند مدارس باید توانایی‌های خلاقانه آنها را از دوره ابتدایی پرورش دهند؛ لذا این پژوهش با هدف شناسایی شاخص‌های کلاس درس خلاق در دوره ابتدایی و میزان توجه به این شاخص‌ها انجام شده است. نتایج سؤال اول پژوهش نشان داد مهم‌ترین شاخص‌هایی که از تحلیل مصاحبه‌ها بدست آمد شامل ده شاخص انگیزه، برنامه درسی، معلم خلاق، دانش‌آموز خلاق، ابتکار، گسترش، انعطاف‌پذیری، توسعه انتزاعی، تفکر انتقادی و کنجکاوی است. این نتایج با نتایج پژوهش‌های عزیزی و همکاران (۱۴۰۲)، ایتیوند و همکاران (۱۴۰۲)، حسن‌زاده و همکاران (۱۴۰۲)، راهبر و همکاران (۱۴۰۱)، سولایا و همکاران (۲۰۲۴) و میفتاچودین (۲۰۲۲) همسو می‌باشد. در تبیین این نتایج می‌توان گفت اگر معلمان و دانش‌جو معلمان ما خلاق باشند؛ بدین‌گونه که رفتار و اعمال خلاقانه را در کلاس درس داشته باشند می‌توانند شاهد دانش‌آموزان و نسل آینده خلاق در جامعه باشند.

تدریس معلمان و دانشجومعلم‌ان در کلاس‌های درس باید خلاقیت‌محور باشد؛ بدین معنی که باید تکالیفی را در اختیار دانش‌آموزان قرار دهند که تفکر، تخیل و اندیشه دانش‌آموزان را فعال کند؛ از روش‌های تدریسی استفاده کنند که دانش‌آموزان در کلاس درس مشارکت فعال و انگیزه داشته باشند. تدریس در کلاس درس باید جنبه هنر داشته باشد تا دانش‌آموزان ضمن لذت بردن، چندین حواس خود از جمله حسی - حرکتی، شناختی، عاطفی و فضایی او فعال شود. دادن زمان به دانش‌آموزان در هنگام حل مسائل به آنها کمک می‌کند تا در مورد آن به تفکر عمیق بپردازند و مشارکت داشته باشند. علاوه بر این، به دانش‌آموزان کمک می‌کند تا بتوانند بر چالش‌ها غلبه کرده و از طریق آزمون و خطا اعتماد به نفس پیدا کنند و پاسخ‌ها و ایده‌های پیچیده‌تری را ارائه و توسعه دهند. معلمان و دانشجومعلم‌ان باید به طور آگاهانه تفکر دانش‌آموزان را تحریک، ویژگی‌های مثبت آنها را توسعه و پایه‌های پیشرفت آنها را تقویت نمایند.

معلمان و دانشجومعلم‌ان باید نسبت به اشتباهات دانش‌آموزان حساس نباشند بلکه باید به آنها اجازه دهند تا پاسخ‌ها و ایده‌هایشان را ارائه دهند. مادامی که دانش‌آموزان نتوانند در کلاس‌های درس صحبت کنند نمی‌توان انتظار داشت دانش‌آموزانی خلاق پرورش داده شوند. وقتی دانش‌آموزان در کلاس درس بانشاط، امن، باز و انعطاف‌پذیر مطالعه می‌کنند می‌توان گفت احساس امنیت می‌کنند و ضمن مشارکت در فعالیت‌های همتایان خود، بین آنها ارتباط برقرار شده و اشتیاق بیشتری جهت حضور در کلاس درس دارند. وقتی دانش‌آموزان سؤالات غیرمنتظره‌ای را از معلمان و دانشجومعلم‌ان می‌پرسند نباید به گونه‌ای پاسخ دهند که احساس ناامنی کنند بلکه باید آنها را تشویق کنند تا به بیان ایده‌ها و اندیشه‌های خود بپردازند و نظرات و صحبت‌های متنوع آنها جهت برانگیختن فعالیت‌ها و گفتگوهای کلاسی استفاده کنند؛ لذا دانش‌آموزان احساس لذت کرده و با دفاع از اندیشه‌های خود می‌توانند سطوح بالاتری از خلاقیت را ایجاد کنند. دانش‌آموزانی که کنجکاو هستند معمولاً تمایل دارند مسائل را بررسی و در آنها دخالت کنند و آگاه شوند که وضعیت و شرایط آن را بدانند. در این موقعیت نباید کنجکاوی آنها را سرکوب کرد بلکه باید آنها را تشویق نمود. این نتایج با نتایج پژوهش‌های ورن و کوسواندونو (۲۰۲۱) و سیف‌درخشنده و نریمانی (۱۳۹۸) همسو می‌باشد. نتایج پژوهش آنها حاکی از آن بود سطح علمی بالای معلم، روش کلاس‌داری دموکراتیک، خلاقیت معلم، برخورد مناسب با دانش‌آموزان موجب افزایش خلاقیت دانش‌آموزان می‌شود و سلطه‌گری معلمان و ایجاد جو استبدادی مانع خلاقیت دانش‌آموزان است. توجه به انگیزه دانش‌آموزان می‌تواند به عنوان پایه و سکوی اجرای یک اثر خلاق در جامعه باشد. البته قابل ذکر است برای اینکه یک اثر خلاق داشته باشیم باید شرایط را برای دانش‌آموزان فراهم کرد؛ چراکه بدون هیچ، نمی‌توان چیزی بدست آورد. معمولاً

معلم‌ان دانش‌آموزان پر حرف را دوست ندارند و سعی می‌کنند با آنها ارتباط برقرار نکنند. معلم‌ان به‌عنوان محرک‌های کلیدی کیفیت آموزش، باید برای خلاقیت دانش‌آموزان ارزش قائل شوند و مهارت‌های لازم برای ایجاد فضای یادگیری داشته باشند تا بتوانند دانش‌آموزانی خلاق پرورش دهند؛ لذا نخست باید معلم‌ان خلاق داشته باشیم و تقویت و آموزش مهارت‌ها به معلم‌ان سودمند خواهد بود.

نتایج سؤال دوم پژوهش نشان داد که میزان توجه دانش‌جو معلم‌ان کارورز به شاخص‌های کلاس درس خلاق کم بوده و نیازمند تقویت است. این نتایج با نتایج پژوهش جاسم‌الجمیلی (۲۰۲۱) همسو می‌باشد. در تبیین این یافته‌ها می‌توان گفت عوامل مختلفی می‌تواند بر میزان توجه دانش‌جو معلم‌ان کارورز به شاخص‌های کلاس درس خلاق تأثیرگذار باشد. شاید یکی از عواملی که می‌تواند بر میزان توجه معلم‌ان و دانش‌جو معلم‌ان تأثیر بگذارد مقاومت آنها در مقابل تغییر باشد. معلم‌ان اغلب تمایل دارند یک روش تدریس و محتوای ثابت و یا به طور کلی برنامه درسی ثابتی را در مدارس اجرا کنند و علی‌رغم بازنگری برنامه‌های درسی، معلم‌ان تمایل به تغییرات آن‌چنانی ندارند و مقاومت می‌کنند. البته این چالش‌ها خاص کشور ما نیست و در بسیاری از کشورهای دیگر از جمله ایالت متحده، فنلاند، کره جنوبی و غیره حکم فرماست. نتایج بسیاری از مطالعات (کیم، ۲۰۲۴؛ هنگ و یانگ^۱، ۲۰۱۹) موارد مذکور را تأیید نمودند. تغییرات و بازنگری در روش‌های تدریس و فضا و دیگر عناصر برنامه درسی برای یاددهی خلاقیت به دانش‌آموزان بسیار مهم است؛ چراکه با تغییرات موارد مذکور، می‌توان شاهد تغییر در مسیر و ماهیت تدریس و افزایش خلاقیت در دانش‌آموزان بود. معلم‌ان به‌عنوان بازیگران اصلی اجرای برنامه درسی باید انعطاف‌پذیر و به‌روز باشند. کیم (۲۰۲۴) معتقد است مقاومت معلم‌ان در برابر تغییر می‌تواند ناشی از عواملی چون تأثیر بر عملکرد آنها در کلاس‌های درس یا فضای دیگر، به اشتراک گذاشتن احساسات خود با همکاران، تلاش برای تأثیرگذاری بر عملکرد همکاران، عدم شرایط لازم برای تغییر، عدم اعتقاد به موضوعات جدید و غیره باشد. همچنین عواملی چون برنامه درسی فعلی می‌تواند بر خلاقیت دانش‌آموزان تأثیرگذار باشد. برنامه درسی که به‌روز، کاربردی و متناسب با نیازهای بازار کار و جامعه نباشد قطعاً نمی‌تواند دانش‌آموز را برای آینده پرورش دهد. امکانات و زیرساخت‌ها در مدارس می‌تواند بر خلاق بودن دانش‌آموزان اثرگذار باشد.

علاوه بر این، از دیگر عواملی که می‌تواند بر معلم‌ان و دانش‌جو معلم‌ان کارورز تأثیرگذار باشد تعداد زیاد دروس، بخشنامه‌ها و دستورالعمل‌های زیاد آموزش و پرورش و کمبود وقت باشد. تعداد زیاد دروس دوره ابتدایی و کمبود زمان لازم برای کلاس درس منجر می‌شود معلم‌ان و

^۱ - Hong & Youngs

دانشجو معلمان کارورز نتوانند به خلاق بودن دانش آموزان توجه کنند. همچنین آنها نمی توانند در سایر زمان های دیگر دانش آموزان را به مدرسه بیاورند و اکثر دانش آموزانی که در کلاس های خاص شرکت می کنند به دلیل یادگیری محتوای دروس است و توجه به خلاقیت ندارند. علاوه بر این دغدغه های معلمان و دانشجو معلمان از جمله دغدغه های مالی، اقتصادی و خانواده ممکن است باعث شود که ذهن آنها را درگیر نماید، تفکر و تخیل آنها را از کلاس درس دور نماید و انگیزه لازم را برای تدریس مؤثر، خوب و خلاق نداشته باشند. همچنین در دوره ابتدایی به دلیل کمبود زمان برای تدریس، معلمان سعی می کنند به جای تدریس درس هنر، دروس ریاضیات، علوم و غیره را تدریس نمایند. درس هنر، یکی از دروس دوره ابتدایی است که معلمان می توانند خلاقیت دانش آموزان را پرورش دهند لیکن بی توجهی به آن می تواند آثار زیان بارتری برای دانش آموزان داشته باشد. اگر می خواهیم به افکار، احساسات، عواطف، تخیلات و تفکرات دانش آموزان توجه کنیم باید به درس هنر توجه داشته باشیم. توجه به این درس منجر به شناسایی خلاقیت خالق هستی، تقویت حواس، تفکر، تخیل و هوش دانش آموزان، توسعه عواطف و احساساتشان، توجه به تفاوت های فردی دانش آموزان و شکوفاشدن استعداد های درونی و خلاقیتشان می شود. همه دانش آموزان به فعالیت های هنری علاقه مند هستند و در هنگام انجام دادن کارهای عملی، طراحی و ساختن، شکست و پیروزی را تجربه کرده و در نهایت زمینه ای را برای بروز خلاقیت آنها فراهم می کند؛ لذا با تربیت هنری، خلاقیت و فهم و ادراک آنها رشد خواهد کرد.

نتایج سؤال سوم پژوهش نشان داد تفاوت معناداری بین دو گروه زن و مرد نسبت به میزان توجه به شاخص های کلاس درس خلاق وجود ندارد. این نتایج با نتایج پژوهش جاسم الجمیلی (۲۰۲۱) همسو می باشد. در تبیین یافته ها می توان گفت همه دانشجویان کارورزی دیدگاه یکسانی نسبت به شاخص های مذکور داشتند. بسیاری از معلمان و دانشجو معلمان ممکن است به اندازه کافی در مورد مفاهیم خلاقیت، روش های پرورش آن و نحوه اجرای فعالیت های خلاق در کلاس درس آموزش ندیده باشند. ترس از اینکه ایده های خلاقانه شان مورد قبول واقع نشود یا به اندازه کافی خوب نباشد، می تواند باعث شود که دانشجو معلمان از ارائه ایده های جدید و متفاوت خودداری کنند. اگر اساتید و مربیان به اندازه کافی از ایده های خلاقانه دانشجویان معلمان حمایت نکنند و به آنها فرصت آزمایش و خطا ندهند، دانشجو معلمان ممکن است انگیزه خود را برای بروز خلاقیت از دست بدهند. اکثر دانشجو معلمان در طول تحصیل خود با روش های سنتی تدریس آشنا شده اند و به همین دلیل ممکن است به این روش ها عادت کرده و از تغییر آن هراس داشته باشند. همچنین برخی دانشجویان معلمان بنا بر شرایط روحی و روانی خود و یا شرایط محیطی،

از موقعیت‌های مبهم و نامشخص پرهیز می‌کنند و ترجیح می‌دهند به جای جستجوی راه‌حل‌های جدید، از روش‌های از پیش تعیین شده استفاده کنند. علاوه بر این، دانش، مهارت و نگرش معلمان نسبت به خلاقیت بسیار مهم است. معلمان و دانشجو معلمانی که سواد کافی در مورد مسائل را نداشته باشند قطعاً نمی‌توانند خلاقیت را به دانش‌آموزانشان آموزش دهند. این نتایج با نتایج پژوهش‌های کرمین و چاپل^۱ (۲۰۲۱) و سو (۲۰۱۷) همخوانی دارد. نتایج این پژوهش‌ها نشان داد که معلمان نقش کلیدی در پرورش توانایی‌های خلاق دانش‌آموزان دارند. علاوه بر این، معلمان بیش از حد متکی به آزمون و ارزشیابی هستند و ممکن است بر خلاقیت دانش‌آموزان تأثیرگذار باشد؛ چرا که تمامی حواس چندگانه دانش‌آموزان درگیر این موضوع خواهد شد. همچنین تنوع محتوایی در دوره ابتدایی وجود ندارد و فقط محتوای ثابت دروس را به دانش‌آموزان انتقال می‌دهند. اگرچه قابل ذکر است از آنجایی که تدوین دروس به صورت متمرکز صورت می‌گیرد آن‌چنان نمی‌توانند روی محتوای غیر از دروس مانور دهند.

نتایج سؤال چهارم پژوهش نشان داد تفاوت معناداری بین ترم‌های تحصیلی دانشجویان نسبت به میزان توجه به شاخص‌های کلاس درس خلاق در دوره ابتدایی وجود ندارد. در تبیین نتایج می‌توان گفت همه دانشجویان ترم‌های مختلف دارای نظرات یکسانی هستند. باورها، ارزش‌ها و رفتار معلمان و دانشجو معلمان نسبت به خلاقیت می‌تواند از جمله دلایلی باشد که بر روی دانشجو معلمان کارورز تأثیرگذار باشد. تمامی دانشجو معلمان کارورز بر این اعتقادند که به خلاقیت در کلاس‌های درس ابتدایی توجه نمی‌شود. برزکی و کارپاتی (۲۰۱۸) اعتقاد دارند باورهای معلمان در مورد خلاقیت، کلید اقدامات و انتخاب‌های آنها در کلاس درس هستند. معلمانی که اعتقادی به خلاقیت و تغییرات جدید نداشته باشد قطعاً نمی‌تواند دانش‌آموز باورمند و خلاق پرورش دهند. باور و ذهنیت رشد منجر به ایجاد هیجان، اشتیاق و خوش‌بینی می‌شود. معلمان با باورها و ذهنیت‌های آگاهانه‌تر و سازگارتر می‌توانند ریسک‌پذیری خلاقانه‌تر و اعتماد به نفس بیشتری داشته باشند. علاوه بر این رفتار معلمان و دانشجو معلمان می‌تواند بر خلاقیت دانش‌آموزان تأثیرگذار باشد. اگر معلمان رفتار خلاقانه‌ای در کلاس‌های درس داشته باشند بر روی خلاقیت دانش‌آموزان تأثیرگذار بوده و می‌توانند از خودشان خلاقیت نشان دهند. این نتایج را مدل شناختی اجتماعی کارووفسکی و بگتو^۲ (۲۰۱۸) تأیید نموده و مدل مذکور رفتار خلاقانه را به‌عنوان کنش عاملی نشان می‌دهد. برای ایجاد خلاقیت در دانش‌آموزان، معلمان باید خلاقیت خود را نشان دهند و در نتیجه به‌عنوان مدل‌های رفتاری در تعامل با دانش‌آموزان خود عمل کنند. در جامعه امروز اکثر دانش‌آموزان از افراد مشهور مانند بازیکنان فوتبال، هنرمندان و غیره

1- Cremin & Chappell

2- Karwowski & Beghetto

الگوبرداری می‌کنند و برخی از آنها با برقراری ارتباط با معلم خود پیوندهای عاطفی برقرار می‌کنند که منجر به وابستگی روانی و امنیت می‌شود. البته ممکن است این روابط عاطفی بین معلمان و دانش‌آموزان برقرار نشود. برخی از دانش‌آموزان ممکن است در نتیجه الگوبرداری از معلمان خلاق که دوست دارند، خلاقیت را توسعه دهند، اما قطعاً این امر در مورد همه معلمان خلاق و دانش‌آموزان آنها صدق نمی‌کند و بسیاری از دانش‌آموزان را بی‌تأثیر می‌گذارد.

در نهایت در مقام جمع‌بندی می‌توان گفت خلاقیت به‌عنوان یک شایستگی حیاتی، باید در اولویت تدریس دانش‌آموزان قرار گیرد تا این مهارت ارزشمند در دانش‌آموزان توسعه یابد. شاخص‌های شناسایی شده می‌توانند به معلمان و دانشجو معلمان کمک کنند تا از راه‌های مختلف و امکان‌پذیر به طراحی محیط‌های یادگیری حمایتی بپردازند و از فرصت‌های مناسب برای تحریک و تقویت توانایی‌های خلاق دانش‌آموزان استفاده نمایند. شاخص‌های مذکور به معلمان کمک خواهد کرد تا آنها رفتارهای قابل مشاهده دانش‌آموزان را مورد ارزیابی قرار دهند. معلمان باید در کلاس‌های درس بر اهمیت تأمل و تفکر در فرایند تدریس تأکید کنند. این تأکید نه تنها دانش‌آموزان را به تفکر عمیق‌تر وادار می‌کند، بلکه آن‌ها را تشویق می‌کند تا مهارت‌های شناختی و تحلیلی خود را تقویت کنند. به طور مثال، وقتی از دانش‌آموزان سؤالی پرسیده می‌شود باید به آنها فرصت بیشتری برای تأمل داده شود. همچنین به دانش‌آموزان رشد فراشناختی خلاق را آموزش دهند؛ بدین معنا که از آنها خواسته شود تا راه و روشی که برای حل یک مسئله استفاده کردند را توضیح دهند. فراشناخت خلاق نقش مهمی در رشد و تقویت شناختی دانش‌آموزان دارد و مدل‌سازی معلمان و دانشجو معلمان از فراشناخت خلاق، به عنوان یک الگوی عملی و ساز و کاری قدرتمند برای رشد فردی خودشان و افزایش توانمندی‌های دانش‌آموزانشان باشد. معلمان باید نه تنها از طریق هنر بلکه از طریق تمامی موضوعات و دروس به پرورش خلاقیت بپردازد و آن را به عنوان جزئی از فرایند تدریس در نظر بگیرند. معلمان به جای تأکید بر حفظ مطالب، باید به دانش‌آموزان فرصت دهند تا درباره موضوعات مختلف فکر کنند، سؤال بپرسند و به دنبال پاسخ‌های جدید باشند. روش‌هایی مانند بحث گروهی، پروژه‌های کلاسی، حل مسئله و یادگیری مبتنی بر بازی، دانش‌آموزان را فعالانه درگیر فرایند یادگیری می‌کند. البته لازم به ذکر است که خلاقیت ابتدا نیاز به جرقه‌ای برای روشن شدن دارد. معلمان با سوق دادن ذهن و تفکر دانش‌آموزان به سمت موضوعات موردنظر می‌توانند منجر شوند تا دانش‌آموزان از قوه ابتکار و تخیل خود به درستی استفاده کنند. علاوه بر این، کلاس‌های درس باید به گونه‌ای طراحی شوند که دانش‌آموزان احساس کنند می‌توانند آزادانه ایده‌های خود را مطرح کنند. حتی می‌توان از آنها خواست با ایده‌های خود سعی در بهبود محیط کلاس داشته باشند. پاسخ مثبت به ایده‌های خوب

دانش‌آموزان می‌توانند به‌عنوان نقطه قوتی در تکرار مسیر خلاقیت در زندگی آنها عمل کند. بنابراین، با عنایت به نتایج پژوهش، پیشنهاداتی برای تقویت خلاقیت در کلاس‌های درس مدارس ابتدایی ارائه می‌گردد:

(۱) پیشنهاد می‌شود وزارت آموزش و پرورش، افرادی را در استخدامی‌های خود جذب نماید که بتوانند یک الگو موفق خلاق در کلاس درس باشند. به‌گونه‌ای می‌توان گفت نوعی مدل‌سازی اجتماعی باید اتفاق بیفتد که با یادگیری مشاهده‌ای آلبرت بندورا (۱۹۶۳، ۱۹۸۶) همخوانی دارد. مدل‌سازی اجتماعی باعث می‌شود برای رشد خلاقیت دانش‌آموزان، معلمان باید خلاقیت خود را نشان دهند و همانند الگویی برای دانش‌آموزان باشند. علاوه بر این، مدل‌سازی اجتماعی یک عنصر عاطفی است و از آنجایی که دانش‌آموزان ابتدایی در دوره حساسی هستند که باید مورد توجه قرار بگیرند و الگوبرداری کنند؛ لذا این عنصر می‌تواند در خلاقیت آنها بسیار تأثیرگذار باشد.

(۲) پیشنهاد می‌شود معلمان و دانشجومعلمان کارورز فعالیت‌هایی را برای دانش‌آموزان در نظر بگیرند که مبتنی بر پروژه و پژوهش باشند و دانش‌آموز را با مسائل واقعی درگیر نموده و بتوانند در آینده چنین مسائلی را حل نمایند و تجربه لازم را بدست آورند.

(۳) پیشنهاد می‌شود با توجه به مهم بودن خلاقیت، مؤلفه‌های آن در برنامه درسی دوره ابتدایی تدوین شود تا دانش‌آموزان در تمامی موضوعات به این مهم توجه داشته باشند؛ بدین معنی نه تنها یک علوم بلکه علوم خلاق یا نه تنها ریاضی بلکه با ریاضیات خلاق و غیره را آموزش دهند.

(۴) پیشنهاد می‌شود مدیران و راهبران آموزشی و تربیتی مدارس از شاخص‌های شناسایی شده برای ارزیابی میزان توجه معلمان دوره ابتدایی نسبت به خلاقیت آنها در کلاس‌های درس استفاده کنند.

(۵) پیشنهاد می‌شود آموزش و پرورش، توانمندسازی معلمان و دانشجومعلمان، مجهز کردن فضای مدرسه به یک فضای آزمایشگاهی برای تحقیقات،

طراحی فعالیت‌های خلاقانه برای معلمان و دانش‌آموزان، ارتباط با صنعت، ارزیابی‌های خلاقانه به جای ارزیابی‌های سنتی و تأسیس مراکز خلاقیت در مدارس را در دستور کار خود قرار دهد.

سپاسگزاری

نویسندگان پژوهش بر خود واجب می‌دانند از همکاری تمامی کسانی که در مراحل مصاحبه و تکمیل پرسش‌نامه ما را یاری نموده‌اند، سپاسگزاری نماید.

منابع

فارسی

- ایتیوند، ناصر؛ اولی، اسماعیل و امانی، وحید (۱۴۰۲). بررسی تأثیر استفاده از آزمایشگاه علوم بر خلاقیت دانش‌آموزان شهر تهران. پژوهش در آموزش شیمی، ۴، ۳، ۳۱۴-۳۳۶.
- آمابلی، ترزا (۱۳۷۷). شکوفایی خلاقیت کودکان، ترجمه حسن قاسم‌زاده و پروین عظیمی. تهران: نشر دنیای نو.
- پورامیرزاداری، فاطمه؛ بدری گرگری، رحیم و واحدی، شهرام (۱۴۰۱). اثربخشی قصه‌خوانی دیالکتیکی بر بهبود خلاقیت دانش‌آموزان ابتدایی. تفکر و کودک، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳(۲)، ۳۵-۵۸.
- حجازی، اسد (۱۳۹۷). واکاوی موانع پیاده‌سازی موفق برنامه جدید کارورزی در دانشگاه فرهنگیان. فصلنامه نوآوری آموزشی، ۶۷، ۱۷(۳)، ۴۷-۷۰.
- حسن‌زاده، کریم؛ نراقی، عیسی و قیصری‌زاد، غفار (۱۴۰۲). بررسی خلاقیت در دانش‌آموزان دوره ابتدایی. پژوهش‌نامه اورمزد، ۶۱، ۵۷-۶۷.
- خشنود، هوشنگ؛ بختیار پور، سعید؛ باوی، ساسان و پاشا، رضا (۱۳۹۹). مقایسه اثر بخشی کلاس درس معکوس و کلاس درس مبتنی بر شبکه‌های اجتماعی، بر خلاقیت و عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان. اندیشه‌های نوین تربیتی، ۱۶(۲)، ۱۹۵-۲۲۴.
- رادپور، فاطمه؛ شاپوریان، فریبا؛ شریف‌زاده، سیدعبدالمجید؛ مرزبان، هادی؛ مهدوی، رضا و نواب‌صفوی، مینا (۱۳۹۱). راهنمای درس هنر برای معلمان پایه‌های اول، دوم و سوم ابتدایی. تهران: اداره کل چاپ و توزیع کتاب‌های درسی.
- راهبر، علی؛ جمعه، محمدرضا؛ عصاره، علیرضا و حسینی‌دهشیری، افضل‌السادات (۱۴۰۱). تبیین عناصر برنامه درسی خلاقیت‌محور برای آموزش دانشجومعلمان (سنتزپژوهی). ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی، ۱۱(۴)، ۲۵-۴۸.
- سیف‌درخشنده، سعید و نریمانی، محمد (۱۳۹۸). فراتحلیل عوامل و موانع مرتبط با افزایش خلاقیت دانش‌آموزان. روان‌شناسی مدرسه، ۸(۳)، ۱۲۰-۱۰۳.

شریعت‌باقری، محمد مهدی و شمسایی، آزاده (۱۳۹۸). رابطه سبک مدیریت کلاس معلمان و خلاقیت دانش‌آموزان با میانجی‌گری بهزیستی روان‌شناختی دانش‌آموزان. *ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی*، ۱۱(۹)، ۲۲۷-۲۶۲.

عزیزی، سمیه؛ اسلام‌پناه، مریم؛ موسوی، فرانک و سعیدی‌پور، بهمن (۱۴۰۲). شناسایی و تحلیل مؤلفه‌های خلاقیت و نوآوری مدیریتی مدیران موسسات آموزش عالی به منظور ارائه مدل. *ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی*، ۱۳، ۲(۳)، ۱۶۲-۱۸۳.

مهدوی‌نژاد، غلامحسین؛ مهدوی‌نژاد، محمدجواد و سیلویه، سونیا (۱۳۹۲). تأثیر محیط هنری بر خلاقیت دانش‌آموزان. *فصلنامه نوآوری‌های آموزشی*، ۱۲(۴۸)، ۱۲۷-۱۴۰.

میرزائیان‌کلواری، یوسف و شریفی، مسعود (۱۳۹۵). بررسی وضعیت محیط کلاس درس و مدرسه با سطح خلاقیت دانش‌آموزان استعداد درخشان. *مدیریت و برنامه‌ریزی در نظام‌های آموزشی*، ۱۰(۲)، ۱۸۱-۱۹۷.

انگلیسی:

- Anderson, R. C., Katz-Buonincontro, J., Bousset, T., Mattson, D., Beard, N., Land, J., & Livie, M. (2022). How am I a creative teacher? Beliefs, values, and affect for integrating creativity in the classroom. *Teaching and Teacher Education*, 110, 1 - 48.
- Banaji, S., Cranmer, S., & Perrotta, C. (2013). *What's stopping us? Barriers to creativity and innovation in schooling across Europe*. In K. Thomas, J. Chan, K. Thomas, & J. Chan (Eds.) , *Handbook of research on creativity*, 450-463. Northampton, MA, US: Edward Elgar Publishing.
- Bereczki, E. O., & Karpati, A. (2018). Teachers beliefs about creativity and its nurture: A systematic review of the recent research literature. *Educational Research Review*, 23, 25-56.
- Costa, P. (2008). Creativity, innovation and territorial agglomeration in cultural activities: the roots of the creative city. *Creative cities, cultural clusters and local economic development*, 183-210.
- Craft, A. (2005). *Creativity in schools: Tensions and dilemmas*. Routledge.
- Cremin, T., & Chappell, K. (2021). Creative pedagogies: A systematic review. *Research Papers in Education*, 36(3), 299-331.
- Creswell, W. (2011). *Educational research: planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research*. 4th ed. Boston: Pearson pub.
- De Vink, I. C., Willemsen, R. H., Lazonder, A. W., & Kroesbergen, E. H. (2022). Creativity in mathematics performance: The role of divergent and convergent thinking. *British Journal of Educational Psychology*, 92, 484 - 501.
- Hong, W. P., & Youngs, P. (2019). Why are teachers afraid of curricular autonomy? Contradictory effects of the new national curriculum in South Korea. In *Teachers' Perceptions, Experience and Learning*, 19-32.
- Huang, X., Lee, J. C. K., & Yang, X. (2019). What really counts? Investigating the effects of creative role identity and self-efficacy on teachers' attitudes towards the implementation of teaching for creativity. *Teaching and Teacher Education*, 84, 57-65.
- JusemAljumaili, M. H. (2021). Serious Creativity Among Elementary School Students. *Al-Bahith Journal*, (1), 2 - 17.

- Karwowski, M., & Beghetto, R. A. (2018). Creative behavior as agentic action. *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts*, 13(4), 402-415.
- Kasirer, A., & Shnitzer-Meirovich, S. (2021). The perception of creativity and creative abilities among general education and special education teachers. *Thinking Skills and Creativity*, 40, 1-12.
- Kim, J. (2024). Why do teachers not change while the national curriculum repeatedly changes?: The 'Hidden' resistance of teachers in the centralized system of education in South Korea. *International Journal of Educational Development*, 109, 103105.
- Kim, S., Choe, I., & Kaufman, J. C. (2019). The development and evaluation of the effect of creative problem-solving program on young children's creativity and character. *Thinking Skills and Creativity*, 33, 1-10.
- Miftachudin, M. (2022). Creativity Development Of Early Grades Elementary School Teachers In Learning Activities. 16, 2, 115 – 126.
- Reiter-Palmon, R., Forthmann, B., & Barbot, B. (2019). Scoring divergent thinking tests: A review and systematic framework. *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts*, 13(2), 144-152.
- Runco, M.A. (2007). *Creativity. Theories and themes: Research, Development and Practice*. Elsevier Academic Press, Burlington, MA.
- Sawyer, R. K., & Henriksen, D. (2024). *Explaining creativity: The science of human innovation (3th ed.)*. Oxford university press
- Sharma, E., & Sharma, S. (2018). Creativity nurturing behaviour scale for teachers. *International Journal of Educational Management*, 32(6), 1016-1028.
- Soh, K. (2017). Fostering student creativity through teacher behaviors. *Thinking Skills and Creativity*, 23, 58-66.
- Sulaya, M., Jamaludin, U., & Dewi, R. S. (2024). Developing Students' Creativity through The Kurassaki Program at The State Elementary School of 1 Kutabaru. *EduBasic Journal: Jurnal Pendidikan Dasar*, 6(1), 1-12.
- Torrance, E.P. (1983). Education for Quality circles in Japanese schools. *Journal of research and Development in Education*, 15, 2, 1-10.
- Van Hooijdonk, M., Mainhard, T., Kroesbergen, E. H., & Van Tartwijk, J. (2024). Can elementary school teachers assess students' creative problem solving abilities?. *Teaching and Teacher Education*, 146, 1-10.
- Weran, Y. I., & Kuswandono, P. (2021). Generating creativity in elementary school teaching: A case study of teacher professional development in Indonesia. *Vision: Journal for Language and Foreign Language Learning*, 10(1), 17-30

Indicators of the creative classroom in the elementary school and the amount of attention of student teachers interns to them

Mostafa bagherian far*¹, Aliakbar dolati², Nazanin Abdollahi³

abstract

The present research was conducted with the aim of identifying the indicators of creative classroom in the elementary school and the amount of attention paid to each of the indicators from the point of view of student and intern teachers. This applied research was carried out in the paradigm of pragmatism, with a mixed approach of sequential exploratory method. In the qualitative part, the phenomenological method was used, and in the quantitative part, the descriptive-survey method was used. The potential participants of the qualitative part were the experts and faculty members of Farhangian University and the statistical population of the quantitative part were the students of Farhangian University in the academic year of 2014-2014. In the qualitative part, a semi-structured interview was conducted with 22 participants using the criterion-type purposeful sampling approach, and in the quantitative part, 221 people were selected using the relative stratified random sampling method and the questionnaire was extracted from the interviews. It was distributed among them. The validity and reliability of the qualitative and quantitative part of the research was confirmed. Data analysis was done in the qualitative part through thematic analysis and in the quantitative part through descriptive and inferential statistics. The findings of the qualitative part showed that the most important indicators of the creative classroom in the elementary school include motivation, critical thinking, curriculum, abstract development, creative teacher, initiative, creative student, flexibility, curiosity and expansion. . The results of the quantitative part of the research showed that the level of attention paid by student teachers to creative classroom indicators is not at an optimal level. It can be said that creativity as a vital skill should be prioritized in teaching in order to develop this skill in students.

Keywords: creative classroom, creativity, internship, elementary school, Farhangian University.

¹. *Assistant Professor, Department of Educational and Curriculum Innovations Institute for Research and Planning in Higher Education, Tehran, Iran. (Corresponding Author) (m.bagherian@irphe.ac.ir)

². Assistant Professor, Department of Educational Administration, Farhangian University, P.O. Box 14665-889, Tehran, Iran. ali.dolati@cfu.ac.ir

³. Bachelor's student at Farhangian University, Tehran, Iran.